

Den frånvarande staden?

Från Chicago till Göteborg, via Los Angeles

Thomas Johansson

ARBETSRAPPORT 25
2000

CEFOS
GÖTEBORGS UNIVERSITET

Innehållsförteckning

Förord	
Stadsliv och det lokala medborgarskapet: en inledning	2
Del I: Stadsliv – från Chicago till Los Angeles	6
Den sönderfallande staden?.....	6
Chicagoskolan – staden som sociologiskt laboratorium	8
Den moderna stadens framväxt.....	8
Individualisering, solidaritet och mobilisering.....	9
Hobohemia och Suburbia.....	11
Den postmoderna och globala staden	12
Fortress L.A – osynliga och synliga murar	13
Den globala staden – nätverk och konsumtion.....	15
Stad i förändring.....	17
DEL II: Stadsliv och lokalt medborgarskap.....	20
Stadsliv – turbulens och identifikation.....	20
Att erövra staden.....	21
Den globala och nationella staden?.....	26
Lokalt medborgarskap i staden – en möjlighet?.....	28
Del III: De rikas uppror: Ett sönderfallande Göteborg.....	32
Göteborg – en stad i förändring.....	32
Rika och fattiga – segregationens mönster	33
Den frånvarande staden?.....	37
Referenser	43
Övrigt material.....	45
Dagstidningsartiklar.....	46

Förord

Den frånvarande staden? är den 25:e arbetsrapporten i CEFOS arbetsrapportsserie och ingår som en kunskapsöversikt till ett femte och nytt programområde *Lokalt Medborgarskap*. En tidigare kunskapsöversikt, *The Idea of Citizenship* (arbetsrapport nr. 21), publicerades under hösten 1999 och ytterligare en kunskapsöversikt, *Lokalt medborgarskap i Sverige*, kommer att publiceras inom kort.

Göteborgs i maj 2000

Lennart Nilsson
Föreståndare, CEFOS

Stadsliv och det lokala medborgarskapet: en inledning

The city is the high point of human achievement, objectifying the most sophisticated knowledge in a physical landscape of extraordinary complexity, power, and splendor at the same time as it brings together social forces capable of the most amazing sociotechnical and political innovation. But it is also the site of squalid human failure, the lightning rod of the profoundest human discontents, and the arena of social and political agitations and ferments, of multiple liberties, opportunities, and alienations; of passions and repressions; of cosmopolitanism and extreme parochialisms; of violence, innovation and reaction. The capitalist city is the arena of the most intense social and political confusions at the same time as it is a monumental testimony to and a moving force within the dialectics of capitalism's uneven development (Harvey 1989:229).

När man letar på termen *medborgarskap* på universitetsbiblioteket får man upp listor på mängder av böcker som handlar om nationellt medborgarskap, om relationen mellan nationalstaten och de individer som ingår i denna formation, däremot är det betydligt svårare att få fram titlar som behandlar det lokala medborgarskapet. Den teoretiskt orienterade litteraturen om medborgarskap behandlar också framför allt det nationella medborgarskapet (se t.ex. Turner & Hamilton 1994, Beiner 1995 och Janoski 1998).

För att hitta litteratur om lokalt medborgarskap får man leta sig fram till den omfattande svenska forskningen om kommunal demokrati och kommunalt självstyre (se t.ex. Jönsson m.fl. 1999). I denna forskning saknas dock ofta en mer utvecklad teoretisk begreppsapparat och analys av hur man skall betrakta och teoretiskt närma sig det vi kallar medborgarskap. Relationen mellan den övergripande och ofta filosofiskt orienterade teoretiska diskussionen om medborgarskap och den empiriska forskningen om det demokratiska deltagandet i den lokala miljön är uppenbarligen relativt svag eller outvecklad.

I den anglosaxiska litteraturen om det lokala står ofta staden i centrum. Medan man finner en mycket omfattande – nästan överblickbar – litteratur om städer i den anglosaxiska litteraturen, är den svenska urbansociologin relativt outvecklad.¹ Däremot finns det en mycket väl utvecklad forskning om kommuner och kommunal demokrati i Sverige. Högst troligt finner vi massor av bryggor och likheter mellan dessa olika typer av litteratur, men förmodligen kan vi även hitta en del intressanta olikheter; något som kan ge uppslag till hur man kan närma sig frågor om lokalt medborgarskap och människors upplevelser av tillhörighet, solidaritet och identifikation med vissa samhällsformationer och strukturer.

Människors identifikation och känsla av samhörighet med olika kollektiva "gemenskaper" uppvisar givetvis stora variationer. Kategorier som EU, nationalstaten, regionen,

¹ På 1970-talet fanns det dock ett tämligen stort intresse för det urbana inom den svenska samhällsvetenskapen. Idag kan man skönja ett nyvaknande inom stadslitteraturen i Sverige och Norden, se bl.a. Nilsson 1990, Österberg 1998, Fossen 1998 och Stigendal 1999, se även Johansson 1990 och Ristilammi 1994.

kommunen och staden har alla en abstrakt karaktär. Det är omöjligt att lära känna alla människor som ingår i en sådan gruppering, men trots detta är det möjligt att uppleva någon form av gemenskap. Benedict Anderson har kallat denna typ av gemenskaper för *föreställda*, eftersom de bygger på de bilder, språkliga föreställningar och fantasier som medlemmarna i en sådan kollektiv formation delar (Anderson 1993). Under ytan på denna föreställda gemenskap hittar vi uppenbarligen mängder med konflikter, skillnader och inte minst delkulturer med helt olika språkliga och symboliska innehåll och gränser.

Alla former av gemenskaper går att bryta ned i mindre enheter. Identifikationen med olika skikt, processer och nivåer kan sedan variera mycket. För vissa är nationalstaten närmast helig, de hyser en stark identifikation med denna enhet, så stark att de ibland tenderar att hamna i en perverterad identitet med starka inslag av xenofobi. Alla andra gemenskaper underordnas då denna identifikation och känsla av tillhörighet till en specifik och avgränsad grupp. De flesta människor är mer "otrogna" i sina identifikationer och ser sig som tillhörande ett flertal olika gemenskaper. Identiteten grundas i en rad olikartade och inte sällan motsägelsefulla identifikationer och tillhörigheter. Den senmoderna människans identitet karakteriseras alltså av öppenhet, motsägelsefullhet, görbarhet, reflexivitet och av en processkaraktär (Giddens 1991). Inte sällan slår detta dock över i en längtan efter fasta normer, dogmatism och fundamentalism (Bauman 1991, Giddens 2000).

Den lokala miljön och dess utformning är givetvis av stor betydelse för de flesta människor. Det är här de lever stora delar av sina liv: går i skola, fostrar sina barn, handlar sin mat, träffar nya vänner och kopplar av efter jobbet. För att det skall vara möjligt att leva det goda livet måste denna miljö erbjuda en fungerande service och trygghet. När närmiljön slutar att fungera eller förändras i negativ riktning leder det inte sällan till att människor mobiliserar sig och gör motstånd. Det lokala medborgarskapet – som ofta kan ha en slumrande och inaktiv karaktär – tydliggörs och omvandlas då plötsligt till en aktiv social kraft. Identifikationen med närmiljön får plötsligt en avgörande betydelse för hur människor uppfattar sig själva och sina sociala och kulturella relationer.

En fråga som diskuterats flitigt är i vilken utsträckning medborgarna framför allt bedömer kommunpolitik utifrån den service som erbjuds och därmed struntar i eller inte bryr sig speciellt mycket om frågor som rör en vidare demokratisk sfär (Nielsen 1999a,b). Här finns det alltid en risk att särintressen och vissa starka gruppers intressen kommer att dominera på bekostnad av andras. Medborgarskapet handlar då inte om demokrati, gemenskap eller en bredare kollektiv identitet, utan om ett hävdande av olika specifika behov och intressen.

De flesta människor lever någonstans i skärningspunkten mellan det globala, nationella och lokala. Möjligheterna att avgränsa dessa gemenskaper från varandra blir också allt mer begränsade. Detta är inte minst tydligt i den samtida staden, speciellt då i storstaden. I denna konstellation ingår människor från vitt skilda kulturer, olika social och etnisk bakgrund och som utvecklar mängder av olika livsstilar. Här finner vi också stora variationer i hur man värderar och betraktar staden. För vissa människor innebär stadsmiljön stora möjligheter till bra boende, jobb och ett rikt kulturliv, medan andra tvingas bo i mindre attraktiva bostadsområden, har svårt att få ett bra jobb och saknar både ekonomiska möjligheter och intresse av att utnyttja stadens möjligheter. Städer utgör ofta enormt segregerade miljöer. Trots att

människor lever i samma stad, lever de helt olika liv. Inte enbart för att de valt att utveckla olika livsstilar, utan i hög utsträckning för att de av ekonomiska och sociala omständigheter tvingats inordna sig i vissa sociala och kulturella mönster. Även om man lever i samma stad, tar sig denna stad helt olika skepnader för olika människor.²

Hur avgränsar man en stad? Man kan givetvis åka till stadskontoret och få en karta över staden och dess geografiska gränser. Men stämmer denna karta överens med hur stadens medborgare definierar sin tillhörighet och med den gemenskap de eventuellt känner med andra människor i staden? Den kognitiva kartan över och identifikationen med stadens olika delar varierar givetvis beroende på social tillhörighet, boende, kön, etnicitet och en rad andra faktorer. Vissa människor har utvecklat en svag identifikation med staden, medan andra har en mycket starkt utvecklad känsla för sin stad. Identifikationen varierar över tid och den kan pendla mellan att vara stark och svag. Göteborgskalaset eller en fotbollsmatch på Ullevi kan tillfälligt omvandla staden till en kollektiv enhet, men så snart festen är över försvagas identifikationen med staden och människor återvänder återigen till sina stadsdelar och närmiljöer.

På en bussresa i Buenos Aires träffade jag en man som spontant började tala om politik, kultur, psykoanalys och diverse andra intressanta ämnen. Han arbetade som hantverkare och var på väg till ett jobb. När vi började tala om Buenos Aires, som jag själv fann vara en intressant och spännande stad – en möjligheternas stad, såg han lite moloken ut och berättade att visst var det en spännande stad, men bara för dem som hade pengar. De fattiga hade inte tillgång till staden, eller i alla fall inte till de platser och delar av staden som var attraktiva. För denne man var Buenos Aires inte en möjligheternas stad, utan snarare begränsningarnas stad. Han längtade ut på landsbygden, där kunde man klara sig med lite mindre pengar och ändå behålla sitt människovärde.

Syftet med föreliggande studie är att föra samman litteraturen om staden och det urbana med en diskussion om lokalt medborgarskap. I detta skärningsområde finns det ingen helt given diskurs eller litteratur. Jag har valt att utgå från den internationella diskussionen om förändringar i stadsbilden och att sedan koppla denna diskussion till frågan om det lokala medborgarskapet. Jag har medvetet valt att avstå från att knyta an till den rika svenska litteraturen kring kommunstudier, även om jag ibland tangerar denna "tradition".³ Förhoppningsvis kan jag bidra med en ny infallsvinkel på frågan om det lokala medborgarskapets karaktär.

I *del ett* av denna studie behandlas delar av litteraturen kring det urbana. Jag har framför allt valt att koncentrerar min framställning till vissa *skolor*. Chicago och Los Angeles utgör två fokus i denna diskussion. Dessa städer har som inga andra fått symbolisera utvecklingen från industristaden till den postindustriella staden. Även om dessa "skolor" som växte fram i dessa städer fokuserar väldigt speciella stadsmiljöer anser jag att de också har mer generella implikationer för studiet av staden. I *del två* kommer jag att behandla ett antal stadsstudier som på ett eller annat sätt tar upp frågan om det lokala medborgarskapet. *Del tre* utgörs av

² När jag i den fortsatta framställningen pratar om städer avser jag i första hand storstäder. I den litteratur som anförs här hämtas exemplen oftast från just storstäder eller megapoler.

³ Många av de frågor som behandlas i denna skrift berör också de områden som tagits upp i demokratiutredningen och i andra liknande sammanhang (Amnå 1999a,b och Petersson m.fl. 1998).

en mindre fallstudie av Göteborg och dess stadsdelsnämnder. Här sammanförs resonemangen från de två första delarna av rapporten i en studie av en konkret stad och en konkret förändringsprocess. Rapporten avslutas med en sammanfattning och vissa konklusioner.

Del I:

Stadsliv – från Chicago till Los Angeles

Den sönderfallande staden?

Staden och framför allt då storstaden har alltid fascinerat och dragit till sig människor. Författare, bildkonstnärer, poeter och intellektuella har alla tecknat sina porträtt av staden, de har fascinerats av de olika stadsmiljöerna och av de människor som befolkar denna yta, inte minst av de som lever i marginalen: prostituerade, fattiga, hemlösa och kriminella.⁴ En stor del av den samhällsvetenskapliga litteraturen om staden befinner sig någonstans mellan dystopi och utopi.

Georg Simmel – en av de sociologer som tidigt ägnade sig åt stadslivets sociala former – betraktade storstaden som en brännpunkt för centrala processer inom kapitalismen, inte minst för penningekonomins snabba utbredning och ökade betydelse för formandet av social interaktion (Simmel 1900/1990 och Johansson 1999). Dessa processer fokuserades till metropolen och framstod där i sina mest koncentrerade former. I storstaden, präglad av kapitalismens grundläggande principer och av dess begränsade rationalitet, blev människor utbytbara, individualiserade och rent av främlingar inför varandra. Detta innebar dels en enorm frihet – man behövde inte längre inordna sig i traditionella relationsstrukturer – dels en ökad alienation och känsla av utbytbarhet. För den som kunde utnyttja denna ökade frihet var staden en spännande och utvecklande miljö, medan andra människor reducerades till kategorier, som t.ex. *tiggaren*, *den prostituerade*, *den hemlöse* och andra människor som levde i marginalen.

Liksom många andra intellektuella i början av 1900-talet uppmärksammade Simmel både negativa och positiva, utopiska och dystopiska, utvecklande och förstörande tendenser i staden. Även om många författare tog upp och behandlade de sociala problem och den fattigdom som genererades i staden, ville man också ofta se hoppet; möjligheterna att skapa en miljö där människor kunde leva, utvecklas och verka. De omfattande studier av staden som företogs i Chicago i början av 1900-talet var ett bra uttryck för denna blandning av optimism och pessimism. Man studerade mängder med olika miljöer – från danslokaler och gängmiljöer till de rikas guldkust där man ägnade sig åt stora bjudningar och festmiddagar. En figur som återkommer är Parks och Stonequists *marginal man*, en människa som lever mellan två olika kulturer, i ett gränsland, där det finns både hopp och förtvivlan respektive glädje

⁴ Här tänker jag bland annat på August Strindbergs *Röda rummet*, Per Anders Fogelströms epos *Mina drömmars stad*, Baudelaires flänör, Paul Austers postmoderna flänör i t.ex. *The New York Trilogy*. För en diskussion av staden i skönlitteraturen, se Brooker 1996 och Lehan 1998, se även Raban 1974/1998 Benjamin 1992 och Gilloch 1996.

och trauman (Stonequist 1937). Chicago växte snabbt och immigranterna flödade in i staden i snabba strömmar och fördelades direkt på olika områden, mestadels hamnade de dock till att börja med i slummen. De brev som de två Chicagosociologerna Thomas och Znaniecki analyserade, brev från och till släktingar i Europa, andades optimism, saknad och nya tider (Thomas & Znaniecki 1918-1920).

Om man sedan tar några kliv fram i stadslitteraturen hittar man andra städer. I och med att kapitalismen skrider in i nya faser förändrades också stadsbilden. Från den industrialiserade och moderna staden tar vi ett kliv framåt till den postindustriella och postmoderna staden. Näringsstruktur, kulturliv och socialt liv tar sig ständigt nya former och staden ändrar successivt karaktär. Det teoretiska intresset inom urbanlitteraturen förflyttas från Chicago till Los Angeles. Medan Chicago speglar en viss fas i kapitalismen, som ofta förknippas med modernism, Fordism och industrisamhället, kan Los Angeles på ett motsvarande sätt användas som utgångspunkt för att tala om postmodern arkitektur, post-Fordism och nätverks-samhället. Dessa städer utgör på så sätt två noder i diskussionen om städer i omvandling.

Städerna växer och det handlar inte alltid, eller kanske till och med sällan, om planerad tillväxt. Ju mer städerna växer och globaliseras, desto mer förändras också stadsbilden och möjligheterna att upprätta någon form av offentlig arena för diskussioner, politik och demokratisk påverkan. En del teoretiker, som Habermas och Sennett, anser att det offentliga samtalet och den borgerliga offentligheten har kollapsat och förlorat sin kritiska funktion (Habermas 1962/1984, Sennett 1974/1993, 1970, 1990 och 1994). I städer där segregationen stadigt ökar och där det upprättas synliga eller osynliga murar runt de rika stadsdelarna kan det dock vara svårt att tala om *ett* offentligt rum där samtalet om stadens möjligheter och framtid äger rum, snarare är det så att dessa samtal äger rum i ett antal olika och inte alltid förenliga sociala rum. Och kanske har det alltid varit så. Henri Lefebvre menar att tanken om agoran, om det offentliga och fria politiska rummet, är en ideologisk konstruktion. Staden har alltid varit ojämlig, splittrad och uppdelad i ett stort antal olikartade och ofta oförenliga delkulturer (Lefebvre 1996).

När man skriver om staden rör man sig inom ett stort område av sociala och kulturella frågor, som berör allt från kulturutbud till sociala problem. Det är möjligt att anlägga massor av olika fokus: arkitektur, ekonomi, gatuliv, marknader och gyckel, ungdomskultur och reproduktionen av hemlösa och fattiga. Jag kommer framför allt att fokusera den litteratur som behandlar stadens socioekonomiska och kulturella utveckling. Begrepp som identitet, identifikation, medborgarskap, livsstil och motstånd kommer att inta en central plats i min diskussion om staden.

Genom att närma oss staden och de olika beskrivningarna av den förändrade staden, rör vi oss också gradvis mot de frågor som står i fokus för denna rapport: människors deltagande i och påverkan på sin lokala miljö. Denna aktörsnivå bör dock läsas mot och sättas i relation till vissa strukturella förändringar av staden.

I den följande framställningen rör vi oss från Chicago via Los Angeles till Manchester i England. Vi beger oss även till New York, London och Tokyo. Denna resa för oss vidare mot frågor som rör globalisering, identitet och lokalt medborgarskap.

Chicagoskolan – staden som sociologiskt laboratorium

Den moderna stadens framväxt

I början av 1900-talet var Chicago en stadigt växande stad. De ständiga flödena av människor från olika delar av världen omvandlade på kort tid Chicago till en metropol. Hälften av de 1.7 miljon invånarna var födda utanför USA:s gränser. Staden översvämmades av människor som hoppades göra sin lycka i denna nya miljö. Människor som på grund av svält, armod och förtryck tvingats fly från sina hemländer. Istället för att hitta lösningen på sina problem möttes dessa människor inte sällan av ett nytt och betydligt mer sofistikerat förtryck i form av industrikapitalismen och storstadens anonymitet. Chicago beskrevs inte sällan som smutsig, våldsamt och laglös (Johansson 1999). Men allt var inte elände. I många stadsdelar lyckades man utveckla fungerande sociala band, tillhörighet och solidaritet.

De sociologer som går under beteckningen *Chicagoskolan* utgjordes av en heterogen samling forskare med olika intressen av staden. Under Robert Parks ledning lyckades man utforma ett forskningsprogram om staden som beaktade ett stort antal olikartade aspekter av det urbana (Park & Burgess 1925/1984, Hannerz 1980). Staden förvandlades till ett socialt laboratorium där man studerade hur olika människor och miljöer reagerade på den moderniseringsprocess som ägde rum i början av det förra seklet.

The city, from the point of view of this paper, is something more than a congeries of individual men and of social conveniences – streets, buildings, electric lights, tramways, and telephones, etc.; something more, also, than a mere constellations of institutions and administrative devices – courts, hospitals, schools, police, and civil functionaries of various sorts. The city is, rather, a state of mind, a body of customs and traditions, and of the organized attitudes and sentiments that inhere in these customs and are transmitted with this tradition. The city is not, in other words, merely a physical mechanism and an artificial construction. It is involved in the vital processes of the people who compose it; it is a product of nature, and particularly of human nature.⁵

Här möter vi alltså staden som en levande organism, som ständigt omvandlas, förändras, omstruktureras och tar sig nya sociala och kulturella former. Det som är mest slående i de olika delstudierna är att vi får möta och ta del av olika människors levnadsöden och reflektioner kring sig själva som medborgare i staden. Dessa människors röster levandegör och ger oss en god inblick i denna tids stadsliv.⁶

Stadens geografiska och sociala rum karakteriseras givetvis av en stark social skiktning. Dels en *horisontell skiktning* – där olika geografiska områden, stadsdelar om man så vill, får olika karaktär beroende på vilka sociala skikt de attraherar, dels en *vertikal skiktning* – en hie-

⁵ Park & Burgess 1925/1984:1.

⁶ När man talar om Chicagoskolan för man ofta fram och kritiserar tanken om staden som en ekologisk enhet. Jag menar att man då missar alla de rika analyser av miljöer, människor och rörelser i det sociala rummet som ju faktiskt utgör denna skolas styrka.

rarkisk skiktning inom ett visst område. De klassmönster som kan iaktas i samhället tar sig en kondenserad och förtätad form i staden. Livsstilar, kläder och smak blir tydliga markörer på social tillhörighet och bidrar till att skapa det mönster av olikheter som kan tolkas som färgstarka och mustiga variationer eller om man vill som tecken på det ojämlika samhället.

I Harvey Zorbaughs *The Gold Coast and the Slum* erbjuds vi en karta över staden, speciellt över det sociala rummet och dess horisontella och vertikala skiktning. Denna sociala karta innehåller dels en klar skiljelinje mellan det som kallas Guldkusten, där de rika bodde, och slummen, där de flesta invandrare startade sina nya liv. Dessa båda sociala och kulturella noder kännetecknades av extrema status- och ekonomiska skillnader. Det handlade om två helt olika världar. I slummen tvingades människor att utveckla sociala band, solidaritet, gemenskap och hjälpas oss åt för att göra livet drägligt. På Guldkusten härskade däremot en extrem individualism och det sociala spelet handlade i stor utsträckning om att skapa ytterligare distinktioner och sociala uppdelningar (Zorbaugh 1929).

Denna extrema uppdelning av staden i rika och fattiga stadsdelar, gemenskaper och individualistiska öar, präglade staden i stort, men en annan geografisk och social struktur bidrog till en uppluckring av detta mönster: den del av staden Zorbaugh kallar *The world of furnished rooms*. Här bodde studenter, en lägre medelklass och mestadels människor som befann sig i rörelse, på väg någon annanstans för att söka sin lycka. Här utvecklades ingen direkt social gemenskap, utan var och en skötte sig själv och knöt därmed inga starka band till grannskapet, stadsdelen. Denna aspekt av stadslivet – det rörliga, föränderliga, obestämbara och individuella – ökade i takt med uppluckringen av slummen och av de starka normer och gemenskaper som präglade denna del av staden.

I takt med att staden förändrades och med att människor individualiserades och blev allt mer mobila omvandlades också stadsbilden och den sociala skiktningen tog sig ständigt nya former. Växelverkan mellan individualisering och framväxten av ständigt nya former av sociala gemenskaper och sociala band präglade på ett genomgripande sätt det urbana livet. I staden blandades solidaritet och egoism, tolerans och intolerans samt kulturella variationer och klasskillnader. Den horisontella och vertikala struktureringsprocessen bidrog till att skapa ständigt nya geografiska och sociala mönster på stadskartan.

I den industriella staden var centrum fokuserat kring fabriker, arbete, smuts och produktion. Med denna kärna som utgångspunkt fördelade sig sedan olika sociala grupper och befolkade olika område. De mest attraktiva områdena fann man givetvis långt bort från produktionssfären, med närhet till rekreationsområden och vacker natur. I takt med att staden förändrades blev dock nya områden attraktiva och drog till sig folk med pengar i börsen. Vi skall återkomma till denna process när vi talar om den postmoderna staden.

Individualisering, solidaritet och mobilisering

I Paul Cresseys studie *The Taxi-Dance Hall* möter vi unga flickor som flyttat till staden för att söka sin lycka. För att kunna behålla sin autonomi tog de anställning i den typ av dansskolor som det fanns mängder av i början på 1900-talet i Chicago. Principen var den att män kunde hyra en flicka för danslektioner. Givetvis handlade det inte enbart om dans, utan om ett sätt

att komma i kontakt med unga flickor, flirt, romans och sexuella möten som byggde på en ekonomisk transaktion. För vissa flickor var danshallarna ett sätt att tjäna pengar, ett slags övergångsfas till ett nytt och bättre liv. Kanske kunde de möta en blivande man och gifta sig, eller tjäna tillräckligt mycket pengar för att kunna leva ett självständigt liv. För andra flickor blev danshallen ett första steg mot prostitution och elände.

Det sociala samspelet på danshallen var etniskt segregerat. Flickorna dansade med asiater för att tjäna pengar, men samtidigt föraktade de dessa män. Som en flicka uttryckte det: ”*But they're not white, that's all of course. I'll dance with them at the hall. But I won't go out with them. I'm white, and I intend to stay white*” (Cressey 1932:44). Svarta män ägde inte tillträde till danshallarna. Det var otänkbart att korsa just denna etniska gräns. På danshallen, liksom i staden i stort, kunde man alltså iaktta en blandning av individualisering, relativa och absoluta sociala och kulturella distinktioner.

I takt med att staden förändrades och med att den sociala mobiliteten inom stadens gränser ökade försämrades också möjligheterna att skapa social gemenskap och solidariska öar i stadslandskapet. En kategori som på många sätt ställdes utanför staden och som också rörde sig mellan olika städer var den så kallade Hobon, den hemlöse mannen ständigt på jakt efter arbetstillfällen och nya platser att utforska (Anderson 1923/1967). 1917 varierade antalet hemlösa i Chicago mellan 30 000 till 70 000 individer. Dessa män, för det var oftast män, befolkade ett specifikt område som kom att kallas *Hobohemia*. Här utvecklades det normer, regler, lagar och implicita regleringar av det sociala livet. Ett stort antal av dessa män rörde sig ständigt mellan sitt läger i staden och tillfälliga arbetsplatser i andra städer. Trots sitt oregelbundna liv och nyckfulla leverne, utvecklade inte sällan dessa män en markant identifikation med staden.

I Hobohemia skapades det ett rikt kulturliv. Det utvecklades ett slags *det hemlösas offentlighet*, ett socialt rum fyllt av dagstidningsläsande män, poeter, författare och religiösa rörelser. Även om denna arbetarklass var långt ifrån väl organiserad, uppstod det dock solidariska rörelser och organisationsformer som kunde bidra till att göra livet mer drägligt för dessa män. Den poesi som utvecklades bland de hemlösa präglades av en blandning av realistiska och brutala skildringar av det utsatta livet samt romantiska vinklingar av livet på vägen.

Hobohemia och de livsstilar vi möter där står i skarp kontrast till livet i gettot, så som det skildras av t.ex. Louis Wirth. Hans beskrivningar av det judiska gettot i Chicago för oss in i en värld fylld av dofter, färgstarka personligheter och fantastiska miljöer. Här härskade en stark inre solidaritet, baserad på etnisk och religiös tillhörighet. Denna del av staden kom dock att gradvis upplösas och judarna lämnade gettot för att söka sin lycka på olika platser i staden. Men gettot var inte enbart en fysisk plats, utan även en inre struktur och en känsla av tillhörighet. Många av de judar som flyttade ut från gettot hade svårt att anpassa sig till yttrevärlden. De levde sitt liv i två olika världar, en yttre och en inre. Denna kluvenhet ledde till en stark splittring, men också till en känsla av solidaritet. Den solidaritet som utvecklades innanför murarna, fortsatta att gälla utanför dessa murar (Wirth 1928).

Hobohemia och gettot – två aspekter av stadslivet och av den typ av solidaritet som utvecklades i denna typ av urban miljö. Båda dessa livsformer bygger på en form av utsatthet

och på behovet av att utveckla en gemenskap och en identitet. I det första fallet hade det fysiska rummet en avgörande betydelse. Den stora anhopningen av ensamstående och vandrande karlar gjorde att det uppstod ett behov av att skapa offentliga forum för diskussion, politik, mobilisering och samvaro. I det andra fallet förlorade platsen betydelse, men den inre mentala bilden av platsen, gettot, fick snarare en allt större betydelse. Båda dessa rörelser har dock det sociala och kulturella rummet som referenspunkt, om än på olika sätt.

Hobohemia och Suburbia

Staden är skiktad, både horisontellt och vertikalt. Denna geografiska och sociala differentiering varierar dock starkt över tid och präglas av stark förändring. Här kan man skilja mellan tre olika krafter som påverkar och påverkas av denna förändring: ekologiska, kulturella och politiska krafter (Park & Burgess 1925/1984).

De *ekologiska krafterna* bidrar till att fördela människor över det geografiska och sociala rummet. Den fördelning av människor som utgör ett resultat av dessa krafter leder till utvecklingen av markanta sociala och kulturella mönster som framför allt kännetecknas av segregation och av ojämlikhetens princip. De fattiga och rika invånarna fördelar sig på ett om än icke planerat så väldigt systematiskt vis över den geografiska stadskartan. Även om staden vid en första anblick kan te sig kaotisk, som ett resultat av slumpmässiga krafter, ser man snart att det finns en viss systematik i hur olika delar av staden är relaterade till varandra och i hur olika statusgrupper, klasser, livsstilar och livsformer fördelar sig över stadens sociala och geografiska rum (se även Bourdieu 1984). Park och Burgess betonar att stadens olika delar alltid måste studeras i relation till varandra. Staden utgör en fragmenterad helhet och förändringar i någon del av den tenderar att hänga ihop med och definitivt att påverka andra delar.

De *kulturella krafterna* påverkar samverkan mellan social integration och disintegration. Många av de miljöer som beskrivs av Chicago-sociologerna präglades av en social sammanhållning, solidaritet och identifikation med en *community*. Moderniseringen och den fortsatta urbaniseringen leder dock till en rejäl uppluckring av dessa mönster. Många städer och stadsdelar visade emellertid en stark resistens mot uppluckringen av traditionella kulturella familje- och klassmönster, men till slut föll även dessa bastioner, något som de engelska sociologerna Young och Willmott visade i sin studie *Family and Kinship in East London* (1975). Trasher och Burgess påvisade hur denna kulturella process bidrog till att skapa en normlöshet och en ökande kriminalitet bland ungdomar och vuxna (Trasher 1927). De växande städerna tenderade att förvandlas till paradiset för de rika, som kunde använda sig av kulturutbud och som grep alla de tillfällen som skapades i dessa miljöer, medan de fattiga omvandlades till det Bauman och Douglas kallar smuts, något som stör ordningen och som "städas undan".

De *politiska krafterna*, slutligen, handlar om den mobilisering som stundtals äger rum i staden. Den passiva "massan" kan plötsligt förvandlas till en aktiv kraft, en politisk rörelse som har intentioner och utopier. Hobohemia utgör en helt annan typ av offentlighet än den som Habermas åsyftar i sin bok om den borgerliga offentligheten och i det judiska gettot finner vi

ytterligare en annan typ av offentlighet. Den borgerliga offentligheten har idag splittrats upp i ett antal olika och ofta disparata grupper, inte minst på grund av massmedias inverkan på det offentliga rummet (Johansson 2000).

Chicago utgör en självklar referenspunkt för den diskussion om städer och metropoler som skulle komma att utvecklas under 1900-talet. Här finner vi staden omvandlad till ett sociologiskt laboratorium. Processer, förändringar, traditioner, levnadsöden – aspekter av ett stadsliv som till mångt och mycket liknar det vi kan finna i många svenska städer idag, Göteborg till exempel (Sernhede 1996, 1998). Segregation, gentrifiering, gängkulturer, kriminalitet, utanförskap, främlingskap – de negativa aspekter av stadslivet med andra ord. Dessa processer och kulturella förändringar tar sig nya former i den postmoderna staden. Staden formas mellan kaos och ordning, mellan krafter som verkar i en fragmenterande riktning och krafter som vill skapa relationer och sammanhållande strukturer (Sennett 1970).

Den postmoderna och globala staden

Den diskussion om städer och urbanisering som fördes på 1980- och 90-talet handlade i stor utsträckning om de ekonomiska och strukturella förändringar som många storstäder genomgick under denna tidsperiod. Fokus flyttades från Chicago och de klassiska industristäderna till den postmoderna staden. Här blev Los Angeles snart ett riktmärke för denna diskussion. Här fann urbansociologer, arkitekter och kulturgeografer en stadsmiljö som både innehöll fragment av den gamla industristaden och mängder av tendenser till förändringar av denna struktur i riktning mot en postindustriell, post-Fordistisk, postmodern och global storstadsregion.

En stor del av urbanteorin har ändrat fokus från det lokala, staden som ett någorlunda avgränsat fenomen, till relationen mellan det lokala och det globala. Staden befinner sig i en skärningspunkt mellan lokala och globala processer. Dessa tar sig kanske sin mest tydliga form i storstaden. Här möts människor från olika delar av världen, olika kulturer blandas, mixas och förändras. Det skapas ständigt nya hybrida former, något som medfört att det blivit allt mer problematiskt att på något enkelt sätt tala om olika kulturer. Det saknas ofta tydliga, markanta, och väl definierade gränser mellan olika "kulturer". Ibland skapas det dock sådana gränser som ett led i en strategi för att erövra vissa områden i staden eller för att hävda en specifik identitet.

Ytterligare en faktor som förändrat bilden av staden är massmedia och medialiseringen av samhället. Det skapas mängder av bilder av staden och dess invånare. Den gotiska staden, den farliga staden fylld av brottslingar och våldsverkare, den romantiska staden, ungdomsgängens stad, den sönderfallande staden, staden som maktcentra osv. Dessa bilder bidrar givetvis till att forma människors uppfattningar av och förhållande till staden. I många städer ökar rädslan för att kriminella och ungdomsgäng skall ta över staden. Många gamla vägar sig knappt ut och kvinnor är ständigt beredda på att möta en våldtäktsman.

I detta avsnitt skall jag dels behandla litteraturen om Los Angeles, dels det som skrivets om den globala staden. Detta leder oss över till en avslutande del där jag diskuterar stads-litteraturen och dess relevans för det lokala medborgarskapet.

Fortress L.A – osynliga och synliga murar

The superficial inducement, the exotic, the picturesque has an effect only on the foreigner. To portray a city, a native must have other, deeper motives – motives of one who travels into the past instead of into the distance. A native's book about his city will always be related to memoirs; the writer has not spent his childhood there in vain (Walter Benjamin, citerad i Mike Davis, City of Quartz 1990).

Los Angeles är en stad som förfört många författare och intellektuella, som har fascinerat genom sin postmoderna framtoning. Här hämtade Fredric Jameson inspiration till sin essä om senkapitalismens kulturella logik och Baudrillard till sin dystopiska skildring av den amerikanska kulturens nedgång och fall. Medan den förstnämnde utforskar de möjligheter till stilblandning, estetisering och identitetsupplösning som äger rum i staden, ägnar sig den senare åt en långtgående kulturkritik. Baudrillard finner inga gator eller fasader, inget direkt centrum och inga monument, allt han finner är indifferensens feeri – ett fantastiskt rum av tecken som saknar hierarki och ordning (Jameson 1991 och Baudrillard 1990).

Los Angeles är på sätt och vis tronarvinge till Chicago, utsedd till den mest karakteristiska postmoderna staden. Här hämtar samhällsvetare, arkitekter och konstnärer motiv till antingen utopiska eller dystopiska skildringar av den kanske mest extrema varianten av samtida stadsbildning. Mike Davis skriver: "Los Angeles in this instance is, of course, a stand-in for capitalism in general. The ultimate world-historical significance – and oddity – of Los Angeles is that it has come to play the double role of utopia and dystopia for advanced capitalism" (Davis 1990:18). Detta är en stad som växt fram ur öknen, en storstad som vuxit fram som ett resultat av marknadskrafter, griga byggherrar och globala investeringar. Enligt Davis förekommer det en massiv mytbildning kring Los Angeles, något man måste ta sig förbi om man vill närma sig en nyanserad analys av denna stad.

Under 1980-talet bildades det en skola, the L.A school, baserad på University of California i Los Angeles. L.A. beskrevs här som ett slags konglomerat av olika typer av städer, ekonomier, kulturella krafter osv. På så sätt kom man att betrakta L.A. som ett sociologiskt laboratorium där man kunde utforska den postmoderna staden. Här fann man alla de tendenser till post-Fordism, flexibla organisationer, de-industrialisering, globalisering etc. som kännetecknade den postmoderna staden. Man utforskade speciellt den kulturella och estetiska dimensionen av denna struktureringsprocess. Davis anser att dessa forskare tenderade att bidra till att förstärka myten om L.A. som ett enormt spektakel och en plats där det postmoderna framstår i all sin elegans, komplexitet och mångtydighet.

Mike Davis lyfter fram en helt annan sida av Los Angeles. Han fokuserar det post-liberala, där det har utvecklats en ny form av extrem repression och där det sociala rummet är extremt skiktat, både horisontellt och vertikalt. Framför allt horisontellt med bevaknings-

system, vaktbolag, och genom resandet av mer eller mindre osynliga murar kring de rika bostads- och rekreationsområdena. I en stad som blir allt mer socialt skiktad och det förekommer enorma klasskillnader utgör *säkerhet* ett nyckelbegrepp. Hur skall man skydda sig från de fattiga, alla ungdomsgång och potentiellt farliga slavarbetare som befolkar staden?

Mike Davis igen: "*In cities like Los Angeles, on the bad edge of postmodernity, one observes an unprecedented tendency to merge urban design, architecture and the police apparatus into a single, comprehensive security effort*" (Davis 1990:224). Davis talar om en form av South Africanization av Los Angeles. Man upprättar murar mellan olika bostadsområden, allt för att skydda sig från de människor som saknar ekonomiska medel och tillgång till staden. Davis talar här om en *fortress effect*, dvs. de murar och territoriella gränser som upprättas är en konsekvens av medvetna socio-spatiella strategier. För att avlägsna alla icke önskvärda människor, all fattigdom och misär, så ser man till att det saknas offentliga toaletter och soffor att sova på, allt för att "städa undan" människor som inte passar in i stadsbilden. Man talar till exempel om "bumproof" bänkar, obekväma bänkar, som omöjliggör för fattiga människor att sova eller vila ut på en parkbänk. Den gamla tanken om den öppna och fria staden tillhör det förflutna i L.A.

John Cage, som levde i Los Angeles, lät sig inspireras av staden och det han beskrev som: "*setting a process going which has no necessary beginning, no middle, no end, and no sections*" (Scott & Soja 1996:30). Charles Jencks använder begreppet *heteropolis* när han försöker närma sig en beskrivning av L.A. En heteropolis är en global stad som har mer än åtta miljoner invånare, en hög koncentration av multinationella företag, mängder av olika livsstilar och en mycket diversifierad etnisk population. Det är en stad där man njuter av mångfalden, av det heterogena och av skillnader.

Den ekonomiska utvecklingen har kännetecknats av en allt högre diversifiering och decentralisering. Edward Soja pekar på tre viktiga tendenser. För det första växte det fram högteknologiska komplex där man satsade på IT, ny teknologi, forskning etc. (jfr. Castells & Hall 1994). Dessa teknopoler drog till sig stor uppmärksamhet och är förmodligen en av anledningarna till att Los Angeles har använts som ett läroboksexempel på en post-Fordistisk utveckling. För det andra blev innerstaden ett centrum för småföretag som sysslade med olika former av stilproduktion, konsumtionsvaror: kläder, skor, märkesvaror av olika slag. Det etablerades också mängder av IT-företag som sysslade med kommunikation och information. Slutligen genomgick finanssektorn en radikal utveckling och omvandlades snabbt till en nod i det internationella ekonomiska nätverk som styr den globala utvecklingen.

Den kraftfulla ekonomiska utvecklingen bidrog till att den gamla ekonomin slogs ut och snabbt ersattes av en helt ny ekonomisk bas. Denna omstrukturering drabbade givetvis mängder av människor som haft sin bas i den gamla ekonomin. Samtidigt som det skapades ett stort antal miljonärer, skedde det också en snabb proletarisering. Den ekonomiska boken skapade en ökad klyfta mellan rika och fattiga och antalet hemlösa ökade kraftigt. Enligt Soja finns det åtminstone 80.000 hemlösa i Los Angeles (ibid:445). Det har uppstått ett klassiskt mönster där de fattiga i allt större utsträckning fungerar som slavar åt de rika.

Den ekonomiska utvecklingen har påverkat de etniska mönstren i staden och lett till en ökad intern mobilitet och blandning av olika etniska grupper. 1990 fanns det 44% asiater,

36% anglosaxare, 13% sydamerikaner och 7% svarta i Los Angeles. Även om det förekommer etniskt segregerade områden finner man idag allt fler delar av staden som kännetecknas av en etnisk mix. Istället ökar dock den ekonomiska segregationen och allt fler människor förlorar sina rättigheter som medborgare i staden.

Los Angeles är en stad som blir allt mer segregerad. Soja beskriver L.A. som. "... a landscape filled with violent edges, colliding turfs, unstable boundaries, peculiarly juxtaposed lifespaces, and enclaves of outrageous wealth and despair" (ibid:448). De rika upprättar mer eller mindre synliga murar runt sina bostadsområden och de fattiga blir allt mer frustrerade. Och till slut exploderar det, som det gjorde 1992.

Den globala staden – nätverk och konsumtion

To think about the city is to hold and maintain its conflictual aspects: constraints and possibilities, peacefulness and violence, meetings and solitude, gatherings and separation, the trivial and the poetic, brutal functionalism and surprising improvisation. The dialectic of the urban cannot be limited to the opposition center-periphery, although it implies and contains it ... Thinking the city moves towards thinking the world (though as a relationship to the world) ... globally as totality ... universe, space-time, energies, information, but without valuing one rather than another ... One can hope that it will turn out well but the urban can become the center of barbarity, domination, dependence and exploitation .. In thinking about these perspectives, let us leave a place for events, initiatives, decisions. All the hands have not been played. The sense of history does not suppose any historic determinism, any destiny (Lefebvre 1996:53).

En stor del av litteraturen om städer handlar i själva verket om storstäder. Därför kan det vara svårt att anpassa resonemangen till analyser av till exempel de flesta svenska städer, som ju sällan passar in i detta mönster. Trots detta kan man i denna litteratur finna en rad analyser som kan kasta ett visst ljus över de processer som kan iakttas även i mindre och mellanstora städer. Detta gäller bland annat diskussionen om relationen mellan det lokala och det globala.

Platons gamla vision om stadens offentliga rum, agora, byggde på en tanke om ett optimalt antal medborgare. Även om de flesta städer idag är avsevärt mycket större än Platons idealstad med cirka 5000 invånare, återkommer man inte så sällan till hans vision om ett offentligt och kritiskt socialt rum. Frågan är vilka möjligheter det finns att bevara ett sådant "rum" i ett samhälle som allt mer präglas av en avsaknad av ansikte-mot-ansikte kontakter och där kommunikationen sker via internet och andra former av medieteknologi. Den fysiska platsen förlorar i betydelse och ersätts allt mer av ett imaginärt symboliskt rum där nya typer av interaktionsregler utformas (Meyrowitz 1985).

Detta innebär dock inte att staden har spelat ut sin roll, kanske snarare tvärtom. Manuell Castells och Saskia Sassen visar i sina arbeten på hur metropolisen, den globala staden, fortsätter att försvara sin position som ett viktig ekonomiskt, socialt och kulturellt centrum (Sassen 1991 och Castells 1996/1999). Globaliseringen och framväxten av det Castells kallar *nätverkssamhället* har lett till en ökad centralisering och till att ett antal megastora städer fått

ett allt större inflytande över världsekonomin. Detta gäller till exempel New York, London och Tokyo. I dessa tre städer finner man en stor andel av världens mest inflytelserika banker och finansiella centra. Denna ekonomiska koncentration har givetvis inte lett till ett allmänt ökat välstånd, utan snarare till ytterligare polariseringar mellan rika och fattiga. Det som utmärker ekonomin i dessa megastäder är den ökade satsningen på service, information och nätverk, medan produktionen sker på andra platser.

Till skillnad från den industriella staden, där produktionen var situerad i centrum, kännetecknas den samtida storstaden av att det urbana uppvärderas och av en ökad satsning på konsumtion, stil och kultur. Sassen skriver: ”*Style, high prices, and an ultraurban context characterizes the new ideology and practice of consumption, rather than functionality, low prices, and suburban settings*” (Sassen 1991:317). De centrala delarna av staden drar till sig kapital och det sker en ökad satsning på kultur och konsumtion, gamla bostadsområden fräschas upp och man säljer lägenheter för skyhöga priser till människor som attraheras av det ultraurbana.

De platser i staden som tidigare karakteriserades av produktion, handel och hårt arbete omvandlas nu till turistattraktioner och dyra bostadsområden. Detta gäller till exempel vissa delar av Docklands i London, där de gamla dockorna numera har omvandlats till bostäder som inhyser en välbärgad övre medelklass. Gamla hamnområden – som till exempel La Boca i Buenos Aires – har förvandlats till enorma turisttjippon. Området och turisterna skyddas och vaktas av poliser och vaktbolag. Om man rör sig utanför det skyddade området märker man snart att miljön förändras och att det känns otryggare.

Överhuvudtaget finns det idag ett slags fascination för miljöer som tidigare har varit centrala platser i den gamla industriella ekonomin, både bostadsområden och arbetsplatser. Man spelar teater i gamla fabriker, dricker öl i hamnområden, bosätter sig med förtjusning i gamla arbetarbostäder och intresserar sig för den mytologi som skapats kring olika historiska platser (Smith 1996).

De förändringsprocesser som man kan iaktta i olika världsmetropoler går också att identifiera – fast i olika omfattningar – även i andra städer av varierande storlek. Manchester i Storbritannien har till exempel genomgått drastiska förändringar såväl ekonomiskt som kulturellt under 1990-talet. Liksom i många andra stora brittiska städer har man här genomgått strukturella förändringar som har förändrat stadskartan. I takt med att de gamla industriella strukturerna förlorat i betydelse har det utvecklats ett mer flexibelt och småskaligt produktions sätt. Det har växt fram en rad företag, klubbar och projekt i kölvattnet av den stadig växande kulturindustrin.⁷ De centrala delarna av staden har genomgått en gentrifieringsprocess och tidigare marginella grupper – till exempel homosexuella – har invaderat och satt sin prägel på innerstaden (O'Connor & Wynne 1996). Manchester har fått en nytt smeknamn – Gaychester.

Manchester har satsat på att utveckla nya kunskapsindustrier, information och på att koppla upp sig mot den globala ekonomin. En del i denna satsning handlar om att utveckla och gynna småföretagare inom mode, musik, nöje och andra estetiskt och fritidsorienterade

⁷ För en mer djupgående diskussion av kulturell förändring, populärkultur och fotboll i Manchester, se Redhead 1997a,b, se även Hall & Jefferson 1975/1993.

verksamheter. Denna satsning har lett till en ökad produktion av kultur och till en betydande förändring av stadens sociala och kulturella geografi.

Efter att ha erbjudit två fixeringsbilder för en diskussion och analys av staden övergår jag nu till att sammanfatta läget i stadslitteraturen och därefter till att peka framåt mot en diskussion av det lokala medborgarskapet.

Stad i förändring

Utan att göra anspråk på att ge en god översikt över hela den ofantliga litteraturen om det urbana tänker jag här koncentrera mig på några för denna framställning viktiga punkter. Ett antal beskrivningar och analyser återkommer i så gott som all den litteratur jag hittat om staden. Några iakttagelser:

1. Det är uppenbart att urbaniseringen gradvis och relativt snabbt har ökat i omfattning, djup och utbredning. En stor del av världens befolkning bor i städer, många bor dessutom i megastäder. De ekonomiska förändringar som nu senast har beskrivits och analyserats av Manuel Castells – en övergång från en industriellt baserat ekonomi, ofta baserad på storskalighet och stordrift, till en postindustriell och mer flexibel ekonomi – har givetvis haft en avgörande inverkan på utformningen av stadens geografiska, sociala och kulturella landskap. Här utgör det 1900-talets Chicago och 2000-talets Los Angeles två fixeringspunkter.

2. Storstaden har väl förmodligen aldrig utgjort någon väl planerad och sammanhållen enhet. Men trots detta kan man ändå tala om en utveckling från en mer centrerad till en successivt mer decentrerad stad. Ju mer storstäderna växer, desto fler komplexa mönster bildas och stadsbilden blir allt mer svåröverblickbar. Joel Garreau (1991) talar här om *edge cities*. Det skapas självförsörjande områden som erbjuder möjligheter till arbete, service, rekreation etc. Dessa ”stadsdelar” har ingen speciell urban prägel, de utgör till staden löst kopplade förorter som saknar en egen urban identitet, men som erbjuder det mesta som behövs för att leva ett drägligt liv.

3. I den samtida staden kan man iakttä en explosion av olika livsstilar och kulturella uttryck (Mörck 1998). Det är denna dimension som har bidragit till att skapa en fascination för staden. En postmodern tolkning av staden skulle kunna vara att spelet på ytan, estetiseringen av stadsmiljöerna, har hamnat allt mer i fokus på bekostnad av de demokratiska processerna. Detta kan tyckas vara en allt för överdriven tolkning, men möjligtvis finner vi delar av sanningen här. Den starka identifikationen med staden, stadsdelar och kulturella gemenskaper har ersatts av en mer splittrad identifikation och en instrumentell relation. Den ökade individualiseringen, mobiliteten och den starka betoningen på identitetsskapande har bidragit till att upplösa banden till specifika miljöer och istället skapa mer komplexa identifikationsmönster.

4. Att vi kan iaktta en ökad fragmentering och framväxten av en mer decentraliserad stad innebär inte att "gamla" principer för struktureringen av det sociala rummet har förlorat sin kraft. Uppdelningen i rika och fattiga områden och individer är möjligtvis starkare än någonsin tidigare i historien. Här har vi idag en debatt om nyfattigdom, marginalisering och om framväxten av en "underklass". Jag skall återkomma till dessa frågor mot slutet av denna framställning.

Om man jämför Chicagoskolans olika empiriska studier och skrifter med de som producerats långt senare i Los Angeles kan man notera att det finns en klar perspektivförskjutning från ett fokus på det materiella och sociala till ett fokus på estetik, media och den mer symboliska analysnivån. Detta handlar förmodligen dels om att man studerar två helt olika städer, dels att man utgår från helt olika teoretiska perspektiv. För att illustrera dessa olikheter har jag använt mig av en modifierad version av David Harveys modell (som han själv har hämtat inspiration till från Lefebvre).

Denna modell fokuserar på rumsligt baserade praktiker, handlingar, men den utgör även en vägledning till de olika analytiska nivåer som används inom urbanlitteraturen. Medan Chicagoskolan studerade hur människor befolkade och använde sig av det geografiska rummet – hur de skapade sina liv inom ramen för de förutsättningar som erbjöds i olika delar av staden – var man i Los Angeles mer intresserad av hur staden successivt omvandlades till en imaginär företeelse, till bilder och metaforer.

Tabell 1: Staden och dess rumsliga praktiker (fritt efter Harvey 1989)

	Kommunikation	Sociabilitet	Dominans
DET MATERIELLA RUMMET (erfarenhet)	Flöden av varor, pengar, människor, information; kommunikationssystem,	Urbana miljöer, det sociala rummet, sociala nätverk	Privat egendom, zoner
CHICAGOSKOLAN			
RUMSLIGA TERRITORIER (perception)	Närhet/distans, social-psykologiskt avstånd	Mentala kartor, rumsliga hierarkier	Förbjudna områden, exklusion
LOS ANGELES SKOLAN, MANCHESTER			
REPRESENTATIONER AV RUMMET (fantasi)	"Media is the message", medialisering	Spektakel, demonstrationer, upplopp, graffiti etc.	Symboliska gränser och symboliskt kapital

Att staden förändras och ständigt tar olika skepnader är helt givet. Storstaden har alltid varit och fortsätter att vara hopknuten med moderniteten. Dessa båda diskurser – det urbana och det moderna – löper hela tiden parallellt.

I takt med att många städer har växt, sprängt sina ursprungliga gränser och mytologiserats har livet i staden också ändrat karaktär. En utvecklingslinje som är möjlig att extrahera fram ur den allmänna diskussionen om staden är den som går från den konkreta till allt mer abstrakta staden. Sassen, Castells m.fl. har visat hur många storstäder globaliseras och kommer att ingå i internationella nätverk. I en tidsålder där elektroniska medier och IT har fått ett allt större inflytande på ekonomi och socialt liv spelar platsen, den fysiska platsen alltså, allt mindre roll. Detta bidrar givetvis till förändringar i synen på den lokala miljöns betydelse och dess relation till andra övergripande strukturer. I vissa fall kan man se hur det lokala stärker sin position, medan man i andra kan iaktta en stark förskjutning från det lokala till andra nivåer.

När man idag talar om staden är det kanske inte alltid i första hand den faktiska, materiella staden, man avser. Det är snarare så att det är bilden av staden – den imaginära staden – man refererar till. De diskurser som sprids via massmedier – staden som hot, miljöförstöring, våldet i staden – refererar givetvis till den materiella och sociala "verkligheten", men inte så sällan finns det också ett rejält glapp mellan dessa. Enligt Jean Baudrillard lever människor i allt högre utsträckning i det imaginära, i den värld massmedierna skapar åt oss. Även om jag är tveksam till Baudrillards tes – speciellt om man drar den till dess yttersta spets – är det idag nödvändigt att relatera de olika nivåerna, de olika typerna av rumslig praxis, till varandra. Om man i sitt studium av staden kombinerar Chicagoskolans etnografiska känsla för urbana miljöer och socialt samspel med den diskussion om relationen mellan rumsliga territorier och mediala spektakel som forskarna från L. A har fört, då kan man närma sig en förståelse av den samtida staden.

Vart tar individen, medborgaren eller den handlade aktören vägen i den samtida urbanlitteraturen? Den människa som framträder som en tänkande, kännande och handlande individ i Chicago har i litteraturen kring Los Angeles ersatts av en medial produkt, en ganska ointressant biprodukt av urbana processer. Även om man även inom Chicagolitteraturen kan notera en avsaknad av analyser av identitet, handling och intentionalitet finns det ett rikt material att fundera kring – människorna framträder i brev, citat och beskrivningar. I den postmoderna staden har individen förlorat sin betydelse som aktör och istället blivit en statist i spelet om makt.

Har medborgarna då förvandlats till passiva varelser, till den tysta majoritet som Baudrillard talar om? Eller är det snarare så att man hittar aktiva och målmedvetna aktörer då man börjar studera staden och dess sociala rörelser? För att få svar på dessa frågor får man röra sig utanför Chicago och Los Angeles. Samtidigt måste vi vara beredda att återvända till dessa mytologiska platser för att kunna analysera det vi får fram, för att knyta ihop påsen.

DEL II:

Stadsliv och lokalt medborgarskap

Stadsliv – turbulens och identifikation

En stor del av världens befolkning bor i städer. Man räknar med att över hälften av jordens befolkningen bor i städer och siffran ökar stadigt (Roger & Gumichdjian 1997). Det urbana utvidgas hela tiden och påverkar en allt större del av befolkningen, även de som bor utanför storstadsområdena. Att betrakta staden som en enhet, som en grundval för identifikation, känsla av samhörighet och lokalt medborgarskap är dock långt ifrån en självklarhet. Många författare och forskare har pekat på hur stadslivet tenderar att medverka till en upplösning av sociala band och kollektiva gemenskaper. Bilden av staden som främjare av alienation, anonymitet, anomi etc. – dvs. allt det onda som reproduceras i moderniteten – är en vanlig föreställning. Om vi börjar närma oss staden mer empiriskt och studerar olika sociala rörelser och aktioner av varierande slag får vi emellertid en annan och mer komplex bild av staden och dess population (Massey & Pile 1999).

Staden och då speciellt storstaden utgör en brännpunkt för många av de ekonomiska och sociala orättvisor som karakteriserar det samtida västerländska samhället. Ibland förvandlas staden till ett slagfält där olika intressegrupper står mot varandra eller till en arena för mobilisering av olika särintressen: upplopp, etniska konflikter, protester, demonstrationer, upp-rop, etc. Staden utgör på så sätt en dynamisk arena där många centrala samhällsliga konflikter tar form och utspelar sig.

Det globala griper allt mer in i staden och dess lokala processer. Alltifrån konsumtion till produktion påverkas och utsätts för det globala inflytandet. Samtidigt förekommer det också tendenser i motsatt riktning: en ökad uppvärdering av det lokala och en vilja att satsa på det som är specifikt för en given lokal miljö. Det dialektiska samspelet mellan det lokala och globala resulterar i en rad radikala förändringar av staden.

Den samtida storstaden kännetecknas av turbulens, förändring, uppbrott, omstruktureringar av ekonomi och av en allt mer djupgående fragmentering av det sociala landskapet. De ekonomiska, sociala och kulturella klyftorna ökar stadigt och staden blir allt mer skiktad. Frågan är om det över huvud taget går att tala om en övergripande identifikation med staden som helhet, möjligtvis handlar det om en rejält dissocierad helhet. Identifikationen med stadsdelen, grannskapet och närmiljön är förmodligen ofta mycket starkare än identifikationen och känslan av tillhörigheten till staden. Samtidigt går det inte att bortse från att de olika delarna av staden alltid på olika sätt står i relation till och är hopvävda med den tankefigur som hjälper oss att betrakta *staden som helhet*.

I den fortsatta framställningen kommer jag att skilja mellan interna och externa förutsättningar och hinder för lokalt medborgarskap. Till de *interna faktorerna* hör dels stadsplanering, utformning av det fysiska rummet och det sociala livets strukturer, dels kollektiv mobilisering, politiska utopier och sociala rörelser. Även de *externa faktorerna* kan delas in i två olika aspekter: dels relationen mellan å ena sidan staden och regionen och å andra sidan nationen och den centrala byråkratin, dels relationen mellan det lokala, i detta fallet staden, och det globala.

Att erövra staden

Few people, unless they live in a world of paper maps, can identify with an abstraction called a district, or care much about it. Most of us identify with a place in the city because we use it, and get to know it reasonably intimately. We take our two feet and move around in it and come to count on it. The only reason anyone does this much is that useful or interesting or convenient differences fairly near by exert an attraction (Jacobs 1961/1994:139).

Hur utvecklas ett lokalt medborgarskap och hur uppstår sociala rörelser som påverkar och kanske till och med drastiskt förändrar livet i staden? Storstäder erbjuder sina invånare ett rikt utbud av möjligheter till arbete, konsumtion och livsstilsexperiment, men dessa möjligheter kan oftast bara utnyttjas av de redan resursstarka, de som har ett tillräckligt ekonomisk, socialt och kulturellt kapital för att kunna erövra och njuta av staden. Städer utgör enormt skiktade miljöer, där olika sociala grupper har olika intressen och driver olika politiska perspektiv och frågor. En sådan komplex och ofta konfliktfylld miljö ger givetvis upphov till ett antal och ofta oförenliga sociala och kollektiva rörelser. Här finner vi allt ifrån de som vill försvara sina privilegier till de som vill motverka sociala orättvisor och verka för en ekonomisk och social fördelning av stadens resurser. Städer utgör dock inte enbart politiska miljöer, utan även fysiska platser där själva utformningen av det faktiska och det sociala rummet får en viss betydelse för människors möjligheter att mobilisera och engagera sig i stadslivet. Jag skall börja med att titta närmare på den sistnämnda aspekten av de interna faktorerna för att fortsätta med en diskussion av staden som ett politiskt, socialt och symboliskt slagfält.

Inom stadslitteraturen finns det ett rikt utbud av böcker som fokuserar stadsplanering och det fysiska rummets betydelse för stadslivet (se bl.a. Lynch 1960/1998 och 1981/1994, Jacobs 1961/1994 samt Hall 1988). Grundtanken i denna litteratur är att den fysiska utformningen av stadsrummet i stor utsträckning påverkar det sociala och kulturella livet. Genom att utforma fysiska miljöer på specifika sätt skapas det också antingen förutsättningar eller hinder för social interaktion, kulturliv och politisk mobilisering av medborgare.

I sin inflytelserika studie av stadsplaneringen i amerikanska städer – *The Death and Life of Great American Cities* (1961/1994) – för Jane Jacobs fram tesen att stadsplanering ofta medverkar till att skapa kaos snarare än att bidra till en positiv utveckling av stadslivet. De områden och delar av staden som inte utsätts för avancerad stadsplanering och för ingrepp från

högre ort har ofta bättre förutsättningar att klara sig och att utveckla ett väl fungerande socialt liv än de som kommer i åtnjutande av denna "förmån".

Hur utformar man då en miljö som uppmuntrar till sociala kontakter, en stadsmiljö som är levande och som inbjuder till sporadiska eller mer regelbundna sociala möten? Enligt Jacobs finns det inga självskrivna eller färdiga lösningar på detta, utan man måste förlita sig på att sådana miljöer utvecklas spontant. Det handlar mer om att undanröja alla de hinder som en central styrning eller en allt för reglerad planering medför.

The sum of such causal, public contact at a local level – most of it fortuitous, most of it associated with errands, all of it metered by the person concerned and not thrust upon him by anyone – is a feeling for the public identity of people, a web of public respect and trust, and a resource in time of personal or neighborhood need. The absence of this trust is a disaster to a city street. Its cultivation cannot be institutionalized. And above all, it implies no private commitments (Jacobs 1961/1994:67).

Enligt Jacobs utgör upprättandet av denna *tillit* och skapandet av det goda grannskapet en skör process. Det handlar om en balans mellan privatsfär och offentlighet, om spontana processer och om stadsmiljöer som erbjuder ett utrymme för allt detta.

Enligt Giddens utgör upprättandet av *tillit* en central fråga i det senmoderna (Giddens 1991, 2000). *Tillit* går inte att rutinisera, massproducera och sälja, utan den skapas genom möten mellan olika människor och i relationen mellan individen och systemet. Denna relation är avhängig hur de experter som skall vara en medlande länk mellan nivåerna fungerar och om de kan bidra till att stärka *tilliten*. I staden intar politiker en viktig roll; de skall lyssna på medborgarna, förmedla sina budskap och beslut samt stå som en garant för demokratin.

Jacobs betonar starkt betydelsen av att dela in staden i fungerande distrikt. Denna nivå bör fungera som en mellannivå mellan medborgarna och stadens styrande organ. "*Districts have to help bring the resources of a city down to where they are needed by street neighborhoods, and they have to help translate the experiences of real life, in street neighborhoods, into policies and purposes of their city as a whole*" (ibid:132). Distrikten är den bas utifrån vilken medborgarna kan agera och mobilisera motstånd mot centrala beslut. Om de olika distrikten isoleras från varandra och utvecklar helt olika intressen finns det en risk för att staden faller sönder i sina beståndsdelar och förlorar sin identitet som stad.

Attraktionskraften i staden utgörs i stor utsträckning av dess mångfald och den rikedom av olika kulturella uttryck man finner i denna miljö. Ett distrikt måste dels utgöra en levande och attraktiv miljö, en miljö som andas *tillit*, trygghet och frihet, dels måste den stå i relation till andra distrikt och vara en fungerande del av staden som helhet.

Jacobs bok utgör en stark kritik av stadsplanering och centrala ingripanden, men den lämnar en stor del av de kanske absolut viktigaste frågorna om staden och det lokala medborgarskapet obesvarade; de frågor som handlar om politisk oenighet, kollektiv mobilisering och den sönderfallande staden. Här får vi istället vända oss till Manuel Castells *The City and the Grassroots* (1983).

Enligt Castells går det aldrig att separera ut staden från de konflikter mellan olika sociala grupper som bidrar till att skapa en specifik politisk och social arena. Det är på denna arena

medborgarna intar olika och ofta motstridiga positioner. Castells urskiljer sex olika aspekter av denna övergripande process:

1. Kapitalets expropriation av gamla delar av staden och regionala omstruktureringar för att underlätta kapitalflöden och investeringar står ofta i motsättning till medborgarnas behov av att behålla eller skapa nya kulturella rötter. Den sociala rörligheten – ett krav från kapitalet – möter alltså motstånd från medborgare som vill satsa på grannskap och livskvalitet.
2. Globaliseringen medför ibland stora ingrep i den lokala miljön. I bästa fall leder detta till en samverkan, men det kan också uppstå konfrontationer mellan globala och lokala intressen, vilket kan leda till en politisk mobilisering.
3. Informationstekniken och det framväxande nätverkssamhället har många fördelar, men dessa strukturer tenderar att skapa monopol och på så sätt ofta hamna i motsättningen till medborgarnas behov och intressen. Detta har lett till motreaktioner där den orala traditionen ånyo har uppvärderats och där man premierar ansikte-mot-ansikte kontakter.
4. Välfärdstatens nedmontering skapar nya konfliktytor och leder till en accelererande uppdelning i rika och fattiga medborgare och lågstatus- respektive högstatusområden.
5. Invandringen och den ökande etniska segregationen i staden bidrar till uppkomsten av en stor informell sektor och till en arbetsmarknad som snabbt utnyttjar svaga grupper. Behovet av att skapa fungerande gemenskaper och att organisera sig för att motstå dessa processer blir allt mer akut. I många fall leder detta till uppkomsten av en svart marknad och till ökad gängrelaterad brottslighet.
6. Den ökade klyftan mellan den statliga byråkratiska organisationen och stadens lokala behov och intressen skapar ytterligare konflikthärdar. Vi skall återkomma till denna punkt i nästa avsnitt.

Castells urskiljer tre mål för urbana rörelser. För det första handlar detta ofta om att förbättra människors sociala villkor, ge dem rätt till ett drägligt liv och jämlikhet. Här står alltså fördelningen av resurser i fokus. För det andra handlar det om en kamp för autonomi och för en lokal kultur. Och slutligen önskar man ofta en decentralisering av makten, från staten till staden och sedan ned till stadsdelen.

Castells avslutar sin bok med följande ord: *"Our hope and bet is that, notwithstanding the threatening storms of the current historical conflicts, humankind is on the edge of mastering its own future, and therefore of designing its good city. At last, citizens will make cities"* (Castells 1983:336).

Frågan är om Castells vision har infriats eller om det snarare är så att vi allt mer närmar oss staden som dystopi, den sönderfallande och ojämlika staden. De exempel man stöter på i litteraturen pekar i olika riktningar. Å ena sidan har vi Mike Davis som redogör för den starka protektionistiska rörelse som uppstått bland en välbeställd medelklass i Los Angeles, en rörelse som verkar för att upprätta skyddsmurar mellan olika områden i staden. Liknande fenomen återfinns i många megastäder. Å andra sidan har vi Castells exempel från San Francisco, Latin Amerika och Madrid. Exempel som pekar på de möjligheter och svårigheter man stöter på vid en politisk mobilisering i staden.

Mike Davis välkomnar oss till Los Angeles med följande ord:

Welcome to post-liberal Los Angeles, where the defense of luxury lifestyles is translated into a proliferation of new repressions in space and movement, undergirded by the ubiquitous 'armed response'. This obsession with physical security systems, and, collaterally, with the architectural policing of social boundaries, has become a zeitgeist of urban restructuring, a master narrative in the emerging built environment of the 1990s (Davis 1990:223).

Den mest inflytelserika sociala rörelsen i Södra Kalifornien är den som leds och organiseras av välbeställda husägare – *homeowners association*. Vita husägare bildade tidigt föreningar vars enda syfte var att skydda denna medelklass från sin allt mer hotfulla omgivning och att verka för vita enklaver. Ju större staden blev desto mer ökade också trycket på att skapa denna typ av protektionistiska och separatistiska organisationer och sammanslutningar. Beverly Hills och San Marino var de första områdena i staden som skaffade sig autonomi. När fler delar av staden blev så rika att de fick råd att bryta sig ut skedde också detta. Fördelen var enligt Davis att man kunde utnyttja stadens fördelar och samtidigt skaffa sig speciella fördelar – låga skatter och mindre central kontroll. I en studie av 26 nya småstäder i Los Angeles området har Gary Miller också visat att de delar som tenderat att bryta sig ut ur staden framför allt hade ekonomiska skäl till detta. Denna form av separatism i kombination med en allt större utbredning av *homeowners associations* leder till en allt mer problematisk situation för staden och de människor som är beroende av social service och bistånd av olika slag.

Husägarnas olika föreningar och sammanslutningar motsätter sig ofta utvecklingen av nya bostadsområden och all form av bebyggelse som kan sänka värdet på deras bostäder och bostadsområden. De har alltså ofta verkat som en konservativ kraft i den mån att de konsekvent har försökt hindra en viss typ av utveckling. Under en täckmantel av miljömedvetande och ett pläderande för ett bevarande av vissa miljöer har dessa husägare kunnat försvara sina egna privilegier. Trots att andelen anglosaxare minskar i Los Angeles ökar deras makt, inte minst via dessa typer av sociala rörelser som får ett enormt inflytande.

En annan typ av social rörelse som skulle kunna sägas vara den inverterade varianten av *homeowners association* är den som man finner i sydamerikanska storstäders slumkvarter. Castells har studerat dessa och funnit att det ofta växer fram komplexa relationer mellan dessa sociala rörelser och staten. I motsats till den generella bilden av slumkvarter och kåkstäder som platser där människor är dåligt organiserade, fattiga, eländiga och lever ett miserabelt liv menar Castells att man ofta finner väl organiserade kollektiv som kämpar för att förbättra förhållandena i dessa stadsdelar och för att aktivera människor i denna kamp. Det man inriktar sig på är ofta att bygga en fungerande *community* där människor kan erhålla vård, service och en möjlighet till ett bra liv.

Enligt Castells utgör länken mellan kåkstäderna, *favelas*, och staten en viktig del i organiserandet av en specifik och väldigt skiktad ekonomi. Invånarna i kåkstäderna utgör ett slags reservarmé, slavar, som kan användas till alla de arbetsuppgifter som är lågbetalda och som utgör en viktig del av den både formella och informella ekonomi som får staden att fungera.

Detta system vidmakthåller och skapar givetvis ett allt mer socialt skiktat samhälle. Castells skriver: "Thus squatters are the guest-citizens of Latin American metropolises, as foreign immigrants are the guest-workers of advanced capitalist economies" (Castells 1983:211). Staten bortser från massor av formella krav på byggnadslov och andra regler som gäller boende och service för att det är så uppenbart att ekonomin är beroende av att det finns en informell sektor som framför allt rekryterar sin bas från kåkstäderna. Det utvecklas alltså ett osynligt kontrakt mellan invånarna i kåkstäderna, staten, staden och den kapitalistiska globala ekonomin. Castells kallar denna form av arrangemang – the dependent city, den beroende staden. Denna form av stad utgör en konsekvens av medborgarnas brist på inflytande; det existerar alltså inga medborgare i en sådan konstellation. Vi är tillbaka i Platons stad där slavarna och kvinnorna exkluderades från den politiska sfären (se även Clark 1996).

Castells förser oss också med två exempel på social mobilisering av gräsrotter i San Francisco: *Latino Mission district* och *gayrörelsens* kamp för att erövra delar av staden. I det första fallet lyckades man mobilisera folk och skapa en enorm rörelse för att förbättra de sociala och kulturella villkoren i denna del av staden. Man misslyckades dock med att förankra denna rörelse i stadens styrande organ. Castells menar att avsaknaden av en strategi för att skapa en brygga mellan gräsrotter och stadens politiska forum ledde till att rörelsen föll sönder och aldrig fick en enad politisk kraft. Konsekvensen blev att man å ena sidan uppnådde en väl utvecklad känsla av community, å andra sidan ökade andelen fattiga och utslagna invånare vilket bidrog till att skapa enklaver av kriminalitet, drogmissbruk och allmän deprivation.

Gayrörelsen lyckades uppnå en hel del förändringar. Vissa delar av staden upprustades och det skapades en levande och inflytelserik gay community i staden. Denna rörelse fick också en stor betydelse för skapandet av bilden av San Francisco som en gayvänlig stad. Castells menar dock att processen stannade där, man lyckades aldrig förankra sina utopier, visioner och tankar om staden på en mer generell nivå och på en bredare basis. Satsningen på att skapa en sådan community ledde till en politisk isolering och till att skapa en miss-tänksamhet gentemot denna sociala rörelse.

Staden är per definition alltid uppdelad i olika sociala skikt, intressegrupper, och sociala rörelser med olika mål. På så sätt faller staden sönder i sina olika delar, i alla fall bitvis. Partikularistiska sociala rörelser kan ibland omvandlas till reella politiska krafter som drastiskt påverkar och förändrar stadens kulturella geografi och sociala liv. På gott och ont. Om fler faktiska murar upprättas och om man tillåter att de sociala och ekonomiska klyftorna ökar markant så närmar man sig en dystopi med en stad som blir allt mer svårtillgänglig och farlig för dessa medborgare. Att bli medborgare i en sådan stad är ingen självklarhet, man måste kvalificera sig och allt fler invånare hamnar utanför detta medborgarskap. Att ena folk kring vissa väsentliga och för staden som helhet viktiga politiska frågor kan emellertid visa sig vara en svår uppgift, något Castells visar i sin forskning.

Den globala och nationella staden?

Många av de konflikter som rör det regionala, det nationella eller till och med det globala ageras ofta ut i staden.⁸ Det är på stadens gator och torg som sociala rörelser tar sig form och agerar. Det är här som medborgarskapet tar sig uttryck i handlingar och motstånd. Det är bara här man kan förvänta sig full mediebevakning och uppmärksamhet. De frågor som reses i detta sammanhang griper också direkt in i de konflikter och motsättningar som återfinns i storstaden. Många konflikter handlar om ekonomiska omstruktureringar och de krav som utifrån detta ställs på alltifrån förändrade stadsmiljöer, gentrifiering och på medborgarnas flexibilitet.

Jacobs skriver; "... *the global and the local always already inhabit another*" (1996:5). De flesta storstäder är produkter av en lång historisk utveckling. De kan därför också läsas arkeologiskt (Benjamin 1992). Städer utgör platser där olika politiska och kulturella konflikter har utspelat och utspelar sig och där dessa fortsätter att sätta sin prägel på stadslivet och på den rumsliga strukturen. Jacobs talar om den dubbla geografin:

The double geography of the global/local is not simply a matter of the global reaching into the local, it is also a matter of the local needing that which is not local in order to constitute itself. The quest for a sense of identity is not simply a calm return to an autochthonous essence. It is always also about an 'experience of division' which may set such imaginative returns in motion but might also activate outward-looking hatreds (Jacobs 1996:40).

Jacobs exemplifierar sina resonemang med en kortare studie av den diskussion som uppstod kring förändringen av Bank Junction i London. Allt sedan 1960-talet fanns det planer på att totalt förändra arkitektur och byggnader i detta område av London, allt för att främja ekonomisk expansion. Planerna som gick ut på att riva några viktorianska byggnader mötte dock hårt motstånd och man fick ständiga avslag på de förslag som lades fram. En stor del av de argument som lades fram emot planerna handlade om att man ville behålla "det engelska" och förhindra att tysk arkitektur och global kapitalism tog över staden och omvandlade den till ett främmande territorium. Sakta men säkert lyckades man dock förankra planerna och påbörja en postmodernisering av Bank Junction. Det man stred om var definitivt inte själva platsens betydelse, utan snarare graden av inhemskt respektive utländskt inflytande över platsen och staden. När Palumbo, den entreprenör som en gång i tiden påbörjade projektet, väl fick sitt byggnadstillstånd hade priserna på mark ökat så mycket att han tvingades till att söka stöd från tyskt kapital.

Det långa motståndet mot förändringarna ledde alltså till det man fruktade som mest – att främlingar invaderar och tar över London. Och när IRA i April 1992 detonerade ett antal bomber i affärsdistrikten i London var det inte en antikolonial attack – även om det var tänkt så – utan snarare en attack mot globala affärsintressen och utländskt kapital. Jacobs drar

⁸ Det finns en omfattande litteratur om globaliseringen av staden (se bland annat Gappert 1982, Knight & Gappert 1989, Clark 1996, Short 1996, Eade 1997, Roger & Gumucdjian 1997, Hall 1988 och Featherstone & Lash 1999).

slutsatsen att: ” ... a loyalty to the preservation and enhancement of the local built form actually worked to consolidate the decentring of historical geographies of power and the 'invasion' of the Heartland by the feared Other” (ibid:68). En total Paradox alltså!

Ett annat exempel från Jane Jacobs bok. I Australien i staden Perth finns det ett gammalt bryggeri – Old Swan Brewery. Här planerade man i mitten av 1980-talet att bygga ett turist- och nöjescentra. Detta mötte starkt motstånd från aboriginer som hävdade att bryggeriet var en helig plats och därför borde bevaras. Under nästan hela 1989 ockuperade ett stort antal aboriginer denna plats, de hävdade sin historiska rätt till platsen. Denna kamp handlade om mer än just denna plats. Genom att ockupera bryggeriet synliggjordes aboriginerna och det blev därmed svårt att bortse från deras närvaro i staden. Tidigare hade man försökt att lokalisera dessa ”medborgare” utanför staden. Genom att protestera och ockupera en del av stadens offentliga rum återtog man en plats i staden, man markerade sin närvaro – en viktig symbolisk handling.

En stor del av det vi kallar lokalt medborgarskap handlar om vem som har rätt att definiera och bestämma hur stadens rum skall användas och hur dess resurser skall fördelas. Den lokala nivån – kanske stadsdelen – utgör en del av regionen, som är en del av en nationalstat som i sin tur ingår i den europeiska unionen och slutligen även i ett globalt nätverk av nationer. Vart fattas besluten? Många medborgare upplever att besluten så att säga fattas över deras huvud. Detta skapar i värsta fall apati och en ovilja att engagera sig i politik. Giddens använder termen disembedding (urbäddning) när han diskuterar dessa strukturella och globala förhållanden (Giddens 1991). Många företeelser och handlingar lyfts ut ur sina lokala sammanhang. Den urbäddning som möjliggörs i den moderna penningekonomin och globala kapitalismen är oerhört omfattande. En stor del av det som händer i vårt vardagsliv styrs och påverkas av krafter som ligger långt utanför det lokala. Detta kan i värsta fall bidra till att skapa en viss uppgivenhet.

Den allt mer globaliserade ekonomin inverkar på alla nivåer och den har ofta en enormt kraftfull inverkan på människors vardagsliv. Staden har bara en viss autonomi och många av de beslut som fattas i staden är beroende av den nationella nivån och den politik som förs där. Ett intressant exempel på hur staden förlorar sin autonomi och underordnas en statlig politisk satsning finner vi i Hebberts (1998) och andras beskrivningar av hur Thatcher upplöste den labourdominerade styrelsen i London. 1982 fick London en borgmästare från Labourpartiet, Ken Livingstone. Han lyckades mobilisera en rad krafter i London mot arbetslöshet, dåliga kommunikationer och fattigdom. Konflikten och spänningarna mellan denna lokala maktkonstellation och det konservativa partiets visioner och kamp för ett neo-liberalt samhälle ökade gradvis⁹.

Den 31 mars 1986 upplöste Thatcher Londons styrande organ. Även om det fördes en kampanj mot detta märkliga ingrepp lyckades Thatcher genomföra det hela. Genom att slå sönder det enade vänsterstyret av London var det nu möjligt att förverkliga den neo-liberala visionen om ett allt större inflytande från företag och privata intressen. I denna veva satsade man på en ytterligare globalisering och på en radikal omstrukturering av staden. Medan de sociala klyftorna mellan människor ökade satsade man på utvecklingen av ett postmodernt

⁹ Se även Porter 1994.

kapitalistiskt centrum i Docklands. Här byggdes kontorsbyggnader och gamla bostadsområden rustades upp eller ersattes av helt nya och mycket dyrare.

Denna satsning och skapandet av det nya Docklands har hela tiden betraktats som ett mycket kontroversiellt projekt. Över denna yta, denna geografiska plats, har mängder av symboliska strider utkämpats. Docklands blev symbolen för Thatcherregimens hänsynslösa framfart och totala dominans. Blandningen mellan fattiga och rika, nyinflyttade yuppies och en traditionell arbetarklass, invandrare och nationalister etc. skapade massor av konflikter. Dessa yttrade sig på olika sätt, inte så sällan som främlingsfientliga aktioner och våldsdåd eller liknande aggressiva utfall. Docklands blev på många sätt en plats där ett antal för den samtida storstaden centrala problem och konflikter kom att utspela sig, både på en reell, imaginär och symbolisk nivå. Här ställdes också frågan om det lokala medborgarskapet på sin spets. Det globala kapitalet tilläts här att omskapa och omdefiniera en miljö som hade djupa rötter i Londons historia. Docklandsprojektet har lett till drastiska förändringar i det urbana landskapet. Medan Londons globala position har stärkts har det skapats nya konflikter, sociala och ekonomiska klyftor och nya protester mot denna utveckling, förstås. Canary Wharf är inte bara en byggnad, utan ett monument över en historisk utveckling, en övergång till en ny och kanske mer hänsynslös kapitalism?

Lokalt medborgarskap i staden – en möjlighet?

När vi talar om medborgarskap är det i första hand det nationella medborgarskapet vi avser. Det lokala medborgarskapet handlar då oftast om demokrati på kommunnivå. Idag när medborgarna är delaktiga i allt fler olika strukturer: stadsdelar, staden, kommunen, regionen, nationen, EU och det globala, kommer också betydelsen av det lokala att bli allt mer flexibel och skiftande. I staden existerar alla dessa nivåer samtidigt. Därför utgör staden också en lämplig utgångspunkt för studier av hur innebörden i det vi kallar medborgarskap förändras och får ständigt nya betydelser.

Det lokala har idag inte samma prägel som i till exempel ett mer traditionellt samhälle. Den geografiska, sociala och kulturella bestämningen av det lokala har gradvis luckrats upp. Ett bra exempel, återigen, är Young och Willmotts (1975) klassiska studie av förändringarna av en klassisk urban arbetargemenskap i East London. I den stadsdel som studerades – Bethnal Green – fanns det en stark gemenskap, solidaritet och en gemensam identitet. De starka banden mellan mödrar och döttrar, som garanterade en kontinuitet och skapandet av traditioner, var en av de viktiga faktorer som låg till grund för den känsla av community som skapades i Bethnal Green. Samtidigt som området präglades av en stark social gemenskap var husen nedgångna, lägenheterna små och de fysiska lokaliteterna allmänt nedgångna. När myndigheterna därför beslöt sig för att döma ut stora delar av denna stadsdel som slum tvingades också dess invånare att flytta på sig. Denna flytt fick ödesdigra konsekvenser för sammanhållningen. Den traditionella gemenskapen och solidariteten ersattes av en mer individualiserad hållning.

How different is Grenleigh we have already seen. Where nearly everyone is a stranger,

there is no means of uncovering personality. People cannot be judged by their personal characteristics: a person can certainly see that his neighbor works in his back garden in his shirt sleeves and his wife goes down to the shops in a blue coat, with two canvas bags: but that is not much of a guide to character. Judgement must therefore rest on the trappings of the man rather than on the man himself. If people have nothing else to go by, they judge from his appearance, his house, or even his Minimotor (Young & Willmott 1975:162).

I Bethnal green fanns det en utgångspunkt för att tala om ett lokalt medborgarskap som var baserat i dels fysisk lokalitet, dels en traditionell gemenskap – en delad identitet.¹⁰ I den samtida staden finner vi få exempel på denna typ av gemenskap. Det lokala får en helt annan betydelse när det inte längre är definierat utifrån någon självklar och för-givet-tagen social identitet. Men även om vi då talar om en mer variabel och flexibel identitet som bygger på multipla identifikationer och lojaliteter är det enligt min mening fortfarande meningsfullt att utgå från själva tanken på ett lokalt medborgarskap. Genom att placera denna diskussion i staden kan vi utforska olika aspekter av det senmoderna medborgarskapet.

Medborgarskap handlar i stor utsträckning om rättigheter: att få rösta i politiska val, att få tillgång till en viss samhällelig service osv. I vilken mån handlar medborgarskap om passivitet/aktivitet? (Beiner 1995). Att man har samma typ av rättigheter leder ju inte automatiskt till en gemensam identitet. Det vi utforskat ovan handlar mer om det aktiva medborgarskapet, dvs. när medborgarna plötsligt omvandlas till en kollektiv rörelse som aktivt kämpar för att uppnå något mål. Vi kan urskilja några tillfällen när medborgarskapet omvandlas till en aktiv kraft:

1. När medborgarnas intressen hotas av till exempel sociala nedskärningar, ekonomiska omstruktureringar eller andra förändringar skapas det ofta motrörelser, kampanjer och sociala rörelser. Ofta handlar det här om T.H. Marshalls *social rights*, om välfärdsstaten och den service som erbjuds eller nekas medborgarna (LeGates & Stout 1996). Förändringar i det sociala systemet leder ofta till en *förlust av tillit* och till utvecklandet av strategier för att försvara sina rättigheter. De mest kraftfulla protesterna kommer ofta när den lokala miljöns servicefunktioner hotas: nedläggningar av skolor, dagis, nedskärningar i social service helt enkelt. Plötsligt omvandlas då stadsdelen till en plats där det finns ett gemensamt demokratiskt projekt.
2. På basis av särintressen, en vilja att försvara sina privilegier i en hotfull miljö. Ett bra exempel på detta är husägarnas kampanjer i Los Angeles. Denna sociala rörelse handlar inte om att agera för en bättre miljö eller bättre stad, utan enbart om att försvara sina ekonomiska intressen, sin livsstil. Andra delar av staden, människor med andra livsstilar och speciellt då fattiga betraktas som "de andra", några man helst vill slippa se och konfronteras med. Därför upprättas allt fler skyddsmurar, alarm och polisstyrkor.

¹⁰ Vid en uppföljning av Willmotts och Youngs studie visade det sig att de starka banden inom olika sociala grupper fortfarande var relativt starka och att människor fortfarande utvecklade en stark identifikation med grannskapet och den lokala miljön (O'Brien & Jones 1996).

3. Vid vissa tillfällen kan staden omvandlas till en enhet, en samlad känsla av enighet och gemenskap skapas, om än väldigt tillfälligt. Det kan handla om sådana saker som karneval eller fest, ekonomisk framgång för något stort företag, katastrofer typ brandkatastrofen i Göteborg på Hisingen 1998, eller andra händelser som skapar en samlingspunkt, en gemensam identifikation med *Staden*. Det lokala vidgas här från grannskapet, hemmet till staden. Ibland kan staden hamna i konflikt med det nationella, som var fallet i London när GLC lades ned av Thatcherregimen. Oftast saknas det ett enat motstånd mot sådana ingrepp, mycket på grund av den stora interna splittring ekonomiskt såväl som socialt som präglar staden.
4. Ytterligare vidgningar av det lokala kan se i form av demonstrationer mot olika globala fenomen, mot miljöförstöring, politiskt förtryck, krig etc. Staden omvandlas då till en del av det globala systemet. Det är på stadens gator demonstrationerna och protesterna äger rum, det är här som motståndet uppstår och skapas, något som nyligen tydliggjordes starkt vid den kollektiva mobiliseringen på Seattles gator.

Det lokala har fått en mångskiftad betydelse i staden. Det kan spänna över allt från grannars kamp för att sänka hyran och förbättra sina boendevillkor till en politisk kamp mot globala orättvisor. Det går att urskilja ett antal dimensioner i det lokala medborgarskapet.

För det första finns det en dimension som sträcker sig från ett mer *passivt, vilande*, till ett *aktivt och målinriktat* medborgarskap. Så länge individen upplever tillit och får sina behov tillgodosedda reagerar han eller hon kanske inte speciellt mycket på vad som händer på den lokala politiska nivån. Samma individ kan dock vara mycket engagerad i frågor som rör globala orättvisor och bojkotter av olika livsmedel. Graden av aktivitet/passivitet måste därför bedömas utifrån de multipla identifikationer och engagemang individen har utvecklat. Ett totalt ointresse för kommunpolitik kan paras ihop med ett stort engagemang i olika sociala rörelser, till exempel.

För det andra kan man skilja mellan ett *utvidgat* eller *begränsat medborgarskap*. Det utvidgade medborgarskapet syftar till att förändra något mer än de egna villkoren. Det finns alltså något slags altruistisk dimension här, man arbetar för att skapa en bättre och mer jämlik stad och kanske till och med värld snarare än för att gynna sig själv. Här kan man tänka sig ett kosmopolitiskt medborgarskap, som tar sin utgångspunkt i det lokala men spänner över det globala (Linklater 1998). Det begränsade medborgarskapet däremot handlar ofta om att försvara eller sträva efter att gynna sina egna ofta snävt ekonomiska eller sociala intressen. Detta behöver i och för sig inte handla om egoism, utan om att arbeta för att skapa ett bra boende och en god närmiljö. Det kan dock även ta sig uttryck i den typ av reaktionära medborgarrörelser som beskrivits ovan.

För det tredje utgör dimensionerna *individualism* och *kollektivism* en bra utgångspunkt för att tala om det lokala medborgarskapet. Individualism kan tyckas stå i motsatsställning till medborgarskap, men detta är dock inte nödvändigt. Utifrån en individualistisk ståndpunkt utgörs medborgarskapets attraktionskraft av att det ger utrymme för handling och att det innebär en möjlighet att föra fram "individuella" åsikter och att därmed påverka sin omgivning. Ofta faller ju dessa individer in i ett mer kollektivt sammanhang. När fler individer

förenar sig kring någon specifik fråga och aktivt driver denna kan man tala om en kollektiv kraft, men ofta baseras denna på enskilda individers upplevelser av missnöje och deras behov av förändring. De individualistiska och kollektivistiska krafterna är således intimt hopvävda, något som redan Georg Simmel visade i sina essäer om storstaden, penningekonomin och den moderna människan (Johansson 1999).

Slutligen handlar medborgarskap om *rättigheter* såväl som *skyldigheter*. Det medborgarskap som T.H. Marshall talade om avsåg framför allt rättigheter, men att vara en medborgare är även en aktiv handling, eller det bör i alla fall vara en aktiv och medveten process. Det handlar därför inte bara om vad man kan få, utan även om vad man vill och kan ge; hur man kan bidra till att skapa ett demokratiskt samhälle. Diskussionen om välfärdsstatens vara eller icke vara har också just handlat om dessa dimensioner.

De fyra dimensioner av medborgarskap som redovisats ovan greppar givetvis in i varandra och bildar olika mönster. De olika kombinationsmöjligheterna visar också på graden av komplexitet i det vi kallar medborgarskap. Genom att utgå från staden är det möjligt att studera och tydliggöra många av de konflikter och motstridigheter som det samtida medborgarskapet inrymmer. I nästa del skall jag exemplifiera en del av dessa resonemang med en kortare fallstudie av en folkomröstning i Göteborgsområdet.

Del III: De rikas uppror: Ett sönderfallande Göteborg

Göteborg – en stad i förändring

Vid årskiftet 1997/98 hade Göteborg 457 000 invånare. I hela göteborgsregionen bodde det 827 000 människor (Nilsson 1997). Under efterkrigstiden har stadskartan genomgått drastiska förändringar. Detta har skett via inkorporeringar, inte minst i samband med kommunindelningsreformen. Västra Frölunda införlivades med Göteborgs stad redan 1945 och Backa 1948. Olika reformer har sedan lett till att de 5 städer och 64 landskommuner som fanns i Göteborgsregionen 1951 reducerades till Göteborg och elva förortskommuner. Något som kännetecknar Göteborg, och som skiljer ut staden från till exempel Stockholm, är att den innefattar de mest resursstarka såväl som de mest resurssvaga delarna i regionen.

Enligt Nilsson (1997) var det välfärdstatens utbyggnad som bidrog till att spränga de gamla småkommunernas gränser. Den offentliga revolutionen startade i mitten av 1960-talet och sträckte sig sedan till början av 1980-talet. Efter en period av ekonomisk kris och stagnation blev sedan 1990-talet de ekonomiska nedskärningarnas tid. Den svenska välfärdstaten har länge varit liktydig med den lokala välfärdstaten, nedskärningarna drabbade således kommunerna och staden.

Under 1990-talet genomfördes en rad förändringar av den politiska strukturen. Dessa förändringar präglades av *decentralisering* och *regionalisering*. Viktiga och centrala politiska funktioner och beslut har sedan successivt flyttats från kommuncentrala nämnder till antingen stadsdelsnämnder eller till Västra Götalandsregionen (som bildades 1999). 1990 införde Göteborgs stad en organisation som byggde på 21 stadsdelsnämnder. Syftet med denna reform var att stärka den lokala demokratin och medborgarinflytandet. Stadsdelsnämnderna utses i proportionella val i fullmäktige. Detta innebär att de får samma majoritet som i fullmäktige. Man tar alltså inte hänsyn till väljarstödet i respektive stadsdel.

Ovan nämnda reformer och omstruktureringar har givetvis påverkat relationen mellan politiker och medborgare, möjligtvis har det skapats ett allt mer abstrakt och för medborgarna otillgängligt politiskt system. Nilsson konstaterar att:

Förr var medborgaren i större utsträckning knuten till ett territorium i samtliga roller – som väljare, brukare, skattebetalare och anställd. Man bodde, arbetade, betalade skatt, nyttjade service och röstade i samma kommun. I storstadsregionerna har emellertid sambandet mellan utövandet av roller alltmer upplösts. Medborgaren röstar där man är bosatt men de övriga rollerna är inte längre lika självklart knutna till ett bestämt territorium. Den offentliga sektorns nivåindelning gör att skattedelen direkt eller indirekt

överförs till andra nivåer och nyttjandet av service kan ske inom hela regionen på ett annat sätt än tidigare. Samtidigt pendlar många till arbetet i andra kommuner (Nilsson 1997:13).

Införandet av stadsdelsnämnder har möjligtvis bidragit till att föra upp frågan om en kommundelning på agendan. 1995 aktualiserades frågan om Askim, Torslanda och Älvsborg skulle bryta sig ut ur Göteborgs stad. I samband med valet 1998 genomfördes därför en folkomröstning. I de berörda stadsdelarna röstade en majoritet för en delning: 66% i Askim och Torslanda samt 53% i Älvsborg. I de förstnämnda staddelarna innebar det höga valdeltagandet att det fanns en majoritet för att bilda självständiga kommuner, men så var inte fallet i Älvsborg. Valdeltagandet i Göteborg var lågt, men bland de som röstade (60%) var hela 80% emot en delning av staden.

Medborgare står här emot medborgare. Även om det i valet 1998 fanns ett ljummet intresse för frågor som rörde olika politiska och organisatoriska gränsdragningar så röstade ändå en majoritet av medborgarna för att behålla ett enat Göteborg (dvs. av de 60% som röstade i denna folkomröstning). Ur skall man då förstå och analysera dessa händelser? Handlar det om en ökande klyfta mellan rika och fattiga eller om en bristande grad av identifikation med Göteborgs stad? I den följande texten skall jag titta närmare på den debatt som initierades kring folkomröstningen.

Rika och fattiga – segregationens mönster

*När en tvättmaskin går sönder på ålderdomshemmet får man åka med mössan i hand till Gustav Adolfs torg för att vördsamt begära mer pengar. Nu beviljas detta, men är det så samhörighet med Göteborg ska stärkas?
(Debatt på nätet om Askim, www.askim.org/askimbor.htm)*

I debatten om Askim, Torslanda och Älvsborgs framtida öde går det att urskilja ett antal positioner och argument. Min avsikt är att tydliggöra dessa och att sedan använda denna debatt som utgångspunkt för att knyta an till den mer generella teoretiska diskussionen om storstäder och det urbana.

Om man studerar debatten i GP och läser de olika stadsdelarnas hemsidor kan man urskilja två huvudpositioner: antingen är man för delningen eller så argumenterar man för ett enat Göteborg. Om man studerar argumenten närmare kan man skilja mellan:

1. De som framför allt argumenterar utifrån resursfördelningsfrågan och vänder sig mot de principer som styr denna fördelning.
2. En position som innebär att man intar ett gräsrotsperspektiv och argumenterar utifrån relationen mellan gräsrötterna och stormakten.
3. Från "stormaktshäll" argumenterar man för ett enat Göteborg, för att stärka regionen och för att skapa en bredare lokal identitet. Här finns också två positioner: en vädjande och en som betonar de negativa konsekvenserna av en delning.

De första två pro-delningspositionerna hörde givetvis intimt samman, de hade bara lite olika udd och skärpa. Det som var intressant med denna folkomröstning och kampanj var att den verkligen engagerade en rad människor, att den skapade ett i vissa fall väldigt aktivt medborgarskap. Frågan om närhet/distans respektive om relationen mellan olika beslutsnivåer ställdes här på sin spets.

I GP kunde man bland annat läsa artiklar där man vände sig mot att Askim skulle vara med och betala till andra stadsdelar medan de själva sattes på ekonomiskt undantag. Så här kunde det låta:

Är det rättvist och solidariskt att Askim skall få minst tillbaka, vi som betalar mest i avgifter och skatter? Vi är gärna med och solidariskt betalar till andra stadsdelar men det finns en gräns och den har vi passerat för länge sedan (GP-debatt, 1997-02-14).

Denna typ av inlägg var inget unikt för just Askim, utan förekom när det gäller alla de tre aktuella stadsdelarna. Missnöjet med fördelningspolitiken ledde till en uppdelning mellan Vi och Dom, folket och kommunpolitikerna, det skapades alltså en klyfta mellan stadsdelen och staden. Ett annat tidigt inlägg i debatten siktade in sig på barnomsorgen.

Om alla vi som har 0-6 åringar skiljer oss, skulle det ge Torslanda SDN ett tillskott på 60 miljoner kronor. När de nu skall dra in våra skolskjutsar för att spara 450 000 kronor, motsvarar det 15 fler ogifta föräldrar i Torslanda (GP-debatt 1996-12-15).

I den kampanj som drevs i dessa tre stadsdelar ägnade man stor möda åt att räkna och att plocka fram siffror på de orättvisor man ansåg förekom. Här fanns ett slags Robin Hood tema. Man ansåg att staden tog pengar från de stadsdelar som "skötte sig", inte hade några socialbidragstagare, skilda föräldrar eller problemungdomar och gav till de som kunde anses vara problemområden. I en viss utsträckning kunde man tänka sig att bidra till dessa områdens välfärdspolitik, men man ville också dra en gräns vid den punkt där man själv började drabbas negativt av fördelningspolitiken.

Även om det givetvis är svårt att hitta direkta belägg för ett synsätt som delar upp människor i moraliskt goda respektive onda, lata och duktiga, skötsamma och icke skötsamma, finns det fog för att undersöka detta närmare, för att forska vidare kring stadens sociala, kulturella och emotionella geografi. Bilden av staden och föreställningarna om *de andra* som lever där skiftar givetvis enormt, men förmodligen kan man skönja vissa mönster och strukturer i hur människor i olika stadsdelar förhåller sig till dessa *andra*.

Mycket av kampanjen fördes under sloganen: Det handlar om närdemokrati! Ett av de tunga argumenten i kampanjen, folkomröstningen och kommunförbundets utredningar handlade just om den lokala demokratin, om medborgarnas inflytande och om närhet och möjligheter att påverka makten. Denna debatt tog sig till slut formerna av ett populistiskt hävdande av kampen mellan det goda medborgarskapet och det onda politiska maktcentrat. Som här:

I internationella sammanhang tar vi i Sverige ofta parti för den svage, den som vill be-

fria sig från den starke. Vi tycker att det är logiskt och demokratiskt i sin ordning att människorna skall få bestämma sitt eget territorium. När det sedan gäller vårt närområde; ja då blir det ett annat ljud i skällan! Då är den svage som vill loss mindre intressant och våra politiker uppvisar någon sorts "stormaktsambition" där den stora enheten har ett egenvärde i sig. Ett egenvärde som är större än omtanken om den lokala demokratin och om invånarnas åsikter. Är det inte märkligt, så säg.
(hem.passagen.se/alvsborg/ef_GT981110.htm)

Här liknade man det politiska spel som bedrevs i Göteborg med ett stormaktsspel. De ändå välbeställda stadsdelarna omvandlas här till svaga områden där man desperat försöker bevara den lokala demokratin och värna om medborgarna. Torslanda-, Älvsborgs-, och Askimsbornas *gräsrotsperspektiv* ställs här mot *Göteborgsperspektivet* (GP-debatt 1998-09-06). Gräsrotterna vill:

1. Slippa "stormakten" och bli mer autonoma.
2. Bidra till ökad närhet mellan medborgare och folkvalda. Man vill ha sina "egna" politiker, inte de som valts av samtliga medborgare i staden. Detta handlar givetvis om att många som röstar på det borgerliga blocket har svårt att acceptera att en socialdemokratisk majoritet styr och ställer i "deras" stadsdel.
3. Ökade möjligheter att bestämma över sina "egna" resurser och fördelningen av dessa.
4. Arbeta för en ny positiv identitet som medborgare i sin egen kommun.

Identifikationen med Göteborg är helt klart inte tillräckligt stark för att kunna fungera som ett argument för en enad stad. I vissa stadsdelar har man sedan länge känt sig missnöjda med att bara utgöra en del av Storgöteborg (GP 1997-12-23). Och missnöjet ökar stadigt, i alla fall enligt vissa.

Stadsdelsnämndspolitikerna är lojala mot dem som tillsatt dem och inte mot medborgarna som de är satta att styra. Denna form av demokrati liknar på ett obehagligt sätt den som fanns i de forna öststaterna, alltså att det fanns en politisk grupp som tillsatte dem som styrde medborgarna (GP-debatt 1998-08-14).

Retoriken är inte helt obekant. På sätt och vis banade stadsdelsreformen vägen för denna typ av hävdande av särintresse. Även om det inte existerar samma typ av "murar" mellan olika delar av staden i Göteborg som i Los Angeles, kan man inte undgå att se att det finns vissa strukturella likheter mellan utvecklingen i dessa båda städer. En ökande ekonomisk och kulturell segregation, växande sociala problem samt en ökad individualisering och mobilitet.

Även bland de som försvarade enhetstanken fanns det vissa nyanser. Det fanns de som vädjade till förnuftet och till den gemensamma identiteten.

Jag tror att det kommer att kännas fel för många i de tre aktuella stadsdelarna att bryta sig loss från den stad som de flesta arbetar i och som de alla är beroende av i allt från deras egen försörjning till att vara den plats man åker till för att uppleva ett intressant kulturliv. Jag är övertygad om att många även i Askim, Torslanda och Älvsborg är

Det argument man använder här fokuserar själva beroenderelationen och den berör även frågan om en identifikation med staden, en identitet som just göteborgare. Frågan är hur stark denna identifikation i själva verket är. Hur många är det som regelbundet använde sig av stadens möjligheter, som utvecklar en urban livsstil och konsumtionsmönster som gör dem beroende av staden?

Ett annat argument handlade om det totala sönderfall av staden som skulle bli en konsekvens av att stadsdelar fick bryta sig loss kors och tvärs. Göran Johansson skrev i en artikel: *"Då försvinner ju Göteborg. Det skulle inte ha någon identitet längre"* (Svenska Dagbladet 1998-11-04). Om alla stadsdelar plötsligt ville bryta sig ut ur staden – skulle man tillåta det? En debattör menade att detta skulle vara detsamma som att förkasta hur staden styrs, en total förlust av legitimitet (GP-debatt 1998-09-11).

Hur kunde det då bli så här? Denna fråga skapade en stor motvilja och den var svår att hantera. Folkomröstningen fungerade inte speciellt bra, den skapade inget engagemang, förutom i de berörda stadsdelarna. Det riktades också mycket kritik mot denna politiska process (Svenska Dagbladet 1998-09-08).

Det är uppenbart att folk som bor i de berörda stadsdelarna har en starkare känsla av samhörighet med sin stadsdel än med *konceptet Göteborg*. Övriga medborgare har instinktivt röstat mot en delning av staden, frågan är: hur djupt förankrad är egentligen övertygelsen om en enad stad? Om de tre stadsdelarna fått bilda egna kommuner hade stadskartan förändrats avsevärt. Speciellt med tanke på Älvsborg som skulle skära av vägen ut till göteborgarnas sommarnöje i den södra skärgården. Och om fler delar av staden skulle vilja bryta sig ut, vad blir det kvar? Kanske återstår så småningom bara ett centrum och några fattiga stadsdelar. En utveckling på väg mot den amerikanska drömmen om *the edge city*.

En läsning av kommunindelningsutredningarna som gjordes för de tre stadsdelarna ger vid handen att frågan om lokal demokrati och medborgarnas inflytande väger tungt. I slutet av Kommundelningsutredningen Askim-Göteborg skriver man: *"Trots detta anser utredningen att en delning kan övervägas om den förestående folkomröstningen/opinionsundersökningen skulle visa att det finns en klar majoritet för den delning"* (sid. 43). Även om Göteborg som helhet får något sämre ekonomi vid en delning, och om utredningen delvis anser att de nya kommunerna kan utnyttja ett kulturutbud de ej betalar för, finner man inga starka argument emot en delning. Det starkaste argumentet är att tidpunkten är illa vald på grund av den förestående nybildningen av Västra Götalands län och att det finns en risk för att fler stadsdelar följer i spåren på de tre.

Även om man tar upp frågan om ökad segregation så ägnar man inte den någon större möda. Man skriver dock att: *"Om däremot segregationen mäts på kommunnivå kommer en eventuell kommunindelning att bidra till en ökad segregation eftersom Älvsborg, Torslanda och Askim har en befolkningsstruktur som i etniskt och sociodemografiskt avseende avviker från genomsnittet i den odelade kommuner"* (Kommundelningsutredningen Askim-Göteborg sid. 36).

Folkomröstningen och kampanjen för en delning är intressant ur en urban synvinkel. Den tyder på att det finns en bristande identifikation och solidaritet med staden som helhet. Detta handlar säkert om en rad faktorer:

1. *Historiska skäl* vissa stadsdelar har tidigare stått utanför Göteborg, de har sedermera införlivats men hävdar att de aldrig upplevt sig som en del av staden. Införlivandet skedde så sent som på 1960- och 1970-talet, så det finns ingen lång tradition av tillhörighet och identifikation med staden.
2. *Politiska faktorer*: en stor del av invånarna i de berörda stadsdelarna har sina sympatier förlagda åt det borgerliga blocket, medan staden som helhet styrs av socialdemokrater. Detta skapar ständiga konflikter mellan politiker i stadsdelsnämnderna, som har samma majoritet som kommunstyrelsen, och medborgarna i dessa stadsdelar.
3. *Identifikation och identitet*: även om invånarna i de tre stadsdelarna säkert utnyttjar en del av stadens kulturutbud och nöjesställen så räcker inte detta för att skapa en stark identifikation och solidaritet med staden som kulturell, social och politisk enhet.
4. *Fattiga och rika*: i staden lever det människor med helt olika bakgrunder och förutsättningar. De ekonomiska och sociala klyftorna ökar. Detta bidrar till att skapa allt mer fristående enklaver där man utvecklar helt olika livsstilar och livsformer. Desto mer denna fragmentering och detta sönderfall i olika enheter gynnas, desto djupare klyftor skapas det högst troligen.

Göteborg är inte Los Angeles, men med amerikanska glasögon på ser vi kanske bättre en del av de processer som pågår i Sverige. Att det skapats ghettoliknande miljöer i Göteborg har Ove Sernhede visat på i sin forskning om ett ungdomsgäng i Hammarkullen (Sernhede 1998). Här finns också många paralleller till en amerikansk diskussion om segregation, underklass och skapandet av enklaver.

De delar av staden som aspirerar på att bli självförsörjande bryter sig ur och bildar egna enklaver, edge cities. Samtidigt skapas det andra enklaver som kännetecknas av att dess medborgare tillhör den del av befolkningen som saknar ekonomiska, sociala och kulturella resurser. Staden faller sönder. Kvar står centrum – ett slags stort tivoli där man kan roa sig och förlusta sig på helgerna för att sedan åka ut till sina enklaver och leva sina liv. Och det urbana, vart tar det vägen?

Den frånvarande staden?

Jag har hela tiden utgått från litteratur om just staden. En stor del av denna litteratur är anglosaxisk och här förefaller det naturligt att utgå från staden som en entitet när man diskuterar medborgarskap, identitet, demokrati och andra för denna studie relevanta frågor. Så är inte fallet i Sverige. Här utgår man istället från kommuner. Litteraturen om städer och det urbana har varit ganska sparsamt förekommande i Sverige, även om man idag kan börja skönja ett nyvaknat intresse (Mörck 1998, Arvastsson 1999, Stigendal 1999). Detta kan ju delvis bero på att vi i Sverige har relativt få "storstäder" av den typ som man ofta refererar till i den internationella urbanlitteraturen. Det är givetvis svårt att applicera många av de reso-

nemang man stöter på inom urbansociologin till svenska småstäder, även om det säkerligen finns mängder av kopplingar som går att göra.

Jag anser dock att det finns en poäng i att utgå från staden och det urbana rummet, speciellt i studier av lokalt medborgarskap och andra typer av identitetsskapande verksamheter och speciellt i studier av lite större städer givetvis. En stor del av denna verksamhet är situerad och bunden till det kulturella och sociala urbana rummet (Massey 1994, Massey m.fl. 1999). Visserligen har framväxten av nätverkssamhället och den ökade globaliseringen bidragit till att det faktiska och fysiska rummet, platsen, har fått en minskad betydelse, men samtidigt kan man konstatera att storstäder utgör allt viktigare knutpunkter för det internationella och nationella informationsflödet. Saskia Sasken och Manuel Castells har visat hur globala storstäder har utvecklats till centrum för handel, ekonomi, konsumtion och information. Så dessa förändringar har inte lett till att städer har förlorat sina positioner, utan tvärtom till ett förnyat intresse för städer och de identitetsskapande processer som försiggår i dessa miljöer.

Litteraturen om städer är väldigt disparat. Den spänner över allt från diskussioner om flanörens socialpsykologi till ekonomiska omstruktureringar (Benjamin 1994, Tester 1992, Knight & Gappert 1989, Stigendal 1999). I detta sammanhang är vi framför allt intresserade av hur det skapas hinder eller förutsättningar för utvecklandet av identitet i den samtida staden. Denna fråga har också varit central i diskussionen om det urbana. Vi möter sådana ytterligheter som den poetiskt beskrivne flanören, ofta en medelklassman som ger sig ut i staden för att söka sin identitet, och den utslagne tiggaren eller fattige som bor i gettot eller i någon kåkstad. Mellan dessa ytterligheter har vi då samhällets alla klassklyftor, sociala orättvisor och sociala problem. Som Chicagosociologerna visade så går det att placera ovan nämnda sociala typer på olika platser i det geografiska rummet, de intar också olika positioner i den sociala strukturen och befolkar olika delar av det urbana rummet. Mellan dessa ytterligheter finner vi sedan alla andra medborgare som fördelar sig på olika sätt både socialt och rumsligt.

Staden utgör modernitetens främsta arena. Här skapas nya kulturella uttryck, livsstilarna flödar och de ekonomiska och sociala orättvisorna regerar. Genom att studera staden fokuserar vi också social och ekonomisk snedfördelning, kulturell förändring och uppkomsten av olika identiteter. De människor som är bosatta i staden skapar sin identitet utifrån den miljö de verkar i och tillbringar sina liv. De individer som befolkar staden har var och en sina förankringspunkter: det kan handla om bostaden, arbetet, tennisbanan, dagis, puben etc. och kring dessa *noder* skapar individen sitt liv och sin identitet. Bilden av staden varierar också enormt, bland annat beroende på individernas sociala bakgrund, kön, etnisk bakgrund och livsstil.

Utifrån denna bakgrund kan vi konstatera att det inte går att tala om *det* lokala medborgarskapet, utan att det snarare handlar om ett *flertal olika lokala medborgarskap*. Staden utgör helt klart ingen enhetlig skapelse, utan snarare en plats där ett antal sociala och ekonomiska konflikter utspelar sig. Trots detta måste alla de som utkämpar dessa "strider" ta sin utgångspunkt i och relatera till staden. Inte sällan tar sig dessa konflikter rent rumsliga uttryck,

som i fallet med den folkomröstning som diskuterats ovan och som vi snart skall återkomma till.

Den process och förändring som kan hängas upp på och beskrivas utifrån de två metropolerna Chicago och Los Angeles, motsvarar också en förändring av hur man betraktar identiteten. Många av de processer som tar sin början i Chicago – individualisering, avtraditionalisering och kulturell hemlöshet – fördjupas och accentueras i Los Angeles. Vad kännetecknar då den samtida identiteten och hur kan man relatera en sådan begreppsdiskussion till tankarna om det lokala medborgarskapet och staden? Jag skall först ta upp några centrala kännetecken för den samtida identiteten och sedan komma tillbaka till diskussionen om medborgarskap (Berger m.fl. 1973, Giddens 1991).

Den samtida identiteten är:

1. *Relativt öppen.* Individen är inte en gång för alla definierad utifrån släktband, föräldrars status, och andra traditionella markörer, utan individen måste själv aktivt engagera sig i sitt identitetsprojekt och utifrån de förutsättningar han eller hon har utveckla en egen identitet. Detta identitetsarbete äger givetvis alltid rum inom vissa begränsade ekonomiska, sociala och kulturella ramar, men det finns ett relativt stort spelrum för individen att manövrera inom dessa gränser.
2. *Identiteten är differentierad.* Individen rör sig mellan olika miljöer och hans eller hennes identitet är också på ett komplext sätt relaterad till dessa miljöer. Identiteten är mångfacetterad och den utgör ett samlat uttryck för de multipla identifikationer som individen utvecklat.
3. *Identiteten är reflexiv.* Genom att använda sig av den enorma kunskapsmängd som cirkulerar i det samtida västerländska samhället kan individen utsätta sig själv och sin identitet för ständiga granskningar och omvärderingar. Reflexivitet innebär ständig produktion av ny kunskap, nya perspektiv och nya förhållningssätt till omgivning och andra människor.
4. *Identiteten är individuerad.* Den individuella friheten, och rätten till ett eget liv har allt mer hamnat i fokus. Detta leder till förändringar i hur man ser på kollektiva gemenskaper och gemensamma identitetsprojekt.

Denna typ av identitetsarbete får givetvis konsekvenser för det vi kallar lokalt medborgarskap. Platsen är av stor vikt, men de betydelser som tilldelas olika platser är variabla. De är inte som tidigare en gång för alla knutna till specifika platser. Relationen mellan den fysiska platsen och meningsskapandet har relativiserats. Det blir därför svårare att fastställa vilka lokala miljöer som är av betydelse för individens identitet. Detta innebär givetvis inte att det är meningslöst att tala om ett lokalt medborgarskap, bara att vi måste utforma mer flexibla verktyg.

Förmodligen bygger dagens lokala medborgarskap ofta på multipla identifikationer och tillhörigheter. Det handlar alltså om en förskjutning mot ett utvidgat, individualistiskt och ofta aktivt medborgarskap. Här betonar man också ofta de skyldigheter man har som medborgare, skyldigheter att aktivera sig i centrala politiska och demokratiska frågor. Individer engagerar sig i en rad olika frågor, både de som rör närmiljön och de som handlar om mer globala företeelser. Det urbana landskapet skapar utrymme för denna typ av utforskande och högst variabelt medborgarskap. Denna typ av medborgarskap kan dock uppfattas som abstrakt socialitet. Det passar inte alltid in i gängse och traditionella sätt att beskriva och närma sig politiska processer.

Den öppna identitetsprocess som beskrivits ovan kan dock lätt slå över i ett sökande efter fasta förankringar, traditioner och efter ett återupprättande av en värdegemenskap. Denna typ av medborgarskap kan karakteriseras som begränsat, kollektivistiskt och aktivt. Här hamnar ofta de medborgerliga rättigheterna i fokus. Man uttrycker ett missnöje med hur service och tilldelning av resurser ser ut.

Tillbaka till Göteborg. Folkomröstningen, debatten och kommunutredningarna handlar inte i så stor utsträckning om staden, och inte ens om den lokala miljön. Det saknas nästan helt en diskussion om vad vi skall ha städer till, staden som demokratisk arena, solidaritet, etc. Denna identifikation verkar inte existera, i alla fall inte i debatten (förutom de få röster som stödjer tanken på en enad stad). Inte heller handlar det i så stor utsträckning om den lokala miljön, om stadsdelarna som vill bli kommuner. Varför? Hur skall den lokala demokratin förbättras? Vad är syftet med denna utbrytning?

I stor utsträckning handlar det om rent tekniska frågor. Hur ser den ekonomiska fördelningen mellan stadsdelarna ut, hur många kronor hit respektive dit? Ingen tror riktigt på att det går att skapa ett bättre fördelningssystem, eller vill man inte ens se en sådan möjlighet. Kommunutredningen handlar om hur många invånare en kommun bör ha, möjligheten att rekrytera tillräckligt många politiker och hur man skall kunna bygga ut en egen serviceapparat. Segregation, sociala orättvisor, demokrati, ökande klassklyftor etc. – detta är fenomen som inte diskuteras speciellt mycket i debatten och i utredningarna. Kanske skall man läsa debatten utifrån det som inte sägs, snarare än det som faktiskt diskuteras?

Storstäder faller sönder allt mer. Det bildas olika enklaver, så kallade *edge cities* till exempel (Gareau 1991 och Silverstone 1998) . Å ena sidan har vi gettot, slummen, kåkstäderna, fattigkvarteren, och i Sverige det vi kallar förorter, å andra sidan gräddhyllor, *edge cities*, förborgerligande och restaurering av gamla arbetarkvarter (*gentrification*) och ett stadscentrum som allt mer präglas av konsumtion och kommers.

Är det överhuvudtaget meningsfullt att tala om städer idag och att utgå från staden i en diskussion av det lokala medborgarskapet? Staden genomgår idag samma sönderfall som nationalstaten och det därtill relaterade välfärdsprojektet. Sven-Eric Liedman talar om *partiell solidaritet* (Liedman 1999)¹¹. Frågor om medborgarskap behandlas i allt större utsträckning som frågor om identitet och identitetspolitik. I individualiseringens tecken värnar allt fler människor om sina identiteter, sina enskildheter, eller rättare sagt om sina kopplingar till och identifikation med vissa grupperingar i samhället. Kopplingen mellan den partiella och universella solidariteten upplöses därmed gradvis. Samma processer som vi kan iakttä på nationell nivå återspeglas sedan i staden, i t.ex. Göteborg och den fallstudie av en folkomröstning som diskuteras ovan eller i andra liknande förändringsprocesser. När det lokala medborgarskapet i allt större utsträckning börjar handla om att värna om särintressen kan man fundera över om det ens är möjligt att tänka i termer av ett medborgarskap som sträcker sig från det partiella mot det universella. I postmodern anda skall man kanske snarare bejaka den här upplösningen och försöka hitta nya modeller för politik, medborgarskap, identitet etc. (se t.ex. Giddens 1999, 2000).

När man studerar staden och de processer som pågår i denna fysiska, social och kulturella formation fokuserar man samtidigt centrala aspekter av det senmoderna samhället och den kulturella logik som återfinns här. För att överhuvudtaget på ett vettigt sätt studera det lokala medborgarskapet bör man sätta in detta i ett större sammanhang och relatera det till de strukturella förändringar som just nu präglar det samtida västerländska samhället: nedmonteringen av välfärdsstaten, kulten av individen, framväxten av ett nätverksamhälle etc.

¹¹ För en diskussion av den nya "underklassen" eller nyfattigdom, se Mingione 1996 och Bauman 1998.

Först då kan man uttala sig om det lokala medborgarskapets framtida möjligheter och begränsningar.

Referenser

- Amná, E. (1999a) *Demokrati och medborgarskap*. SOU 1999:77.
- Amná, E. (1999b) *Globalisering*. SOU 1999:83.
- Anderson, N. (1923/1967) *The Hobo*. Chicago: Chicago University Press.
- Anderson, B. (1993) *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Arvastson, G. (red.) (1999) *Det urbana rummet*. Göteborg: Korpen.
- Auster, P. (1985) *The New York Trilogy*. Harmondsworth: Penguin Press.
- Baudrillard, J. (1990) *Amerika*. Göteborg: Korpens förlag.
- Bauman, Z. (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (1998) *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos.
- Beiner, R. (1995) *Theorizing Citizenship*. New York: State University of New York Press.
- Benjamin, W. (1992) *Paris 1800-talets huvudstad. Passagearbetet. Tre delar*. Stehag: Symposium.
- Berger, P.; Berger, B. & Kellner, H. (1973) *The Homeless Min: Modernization and Consciousness*. New York: Vintage Books.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction. A Critical Evaluation of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Brooker, P. (1996) *New York Fictions. Modernity, Postmodernism, The New Modern*. London: Longman.
- Castells, M. (1983) *The City and the Grassroots. A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley: University of California Press.
- Castells, M. (1996/1999) *Nätverkssamhällets framväxt. Del I: Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur*. Göteborg: Daidalos.
- Castells, M. & Hall, P. (1994) *Technopoles of the World. The Making of Twenty-first-century Industriell Complexes*. London: Routledge.
- Clark, D. (1996) *Urban World/Global City*. London: Routledge.
- Cressey, P.G. (1932) *The Taxi-Dance Hall. A Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Davis, M. (1990) *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*. New York: Verso.
- Eade, J. (ed.) (1997) *Living the Global City. Globalization as Local Process*. London: Routledge.
- Featherstone, M. & Lash, S. (eds.) (1999) *Spaces of Culture. City – Nation – World*. London: SAGE.
- Fossen, E. (1998) *Ectacity. Ingångar till en ny urbanism*. Göteborg: Daidalos.
- Gappert, G. (1982) *Cities in the 21st Century*. London: SAGE.
- Garreau, J. (1991) *Edge City. Life on the Frontier*. New York: Anchor Books.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1999) *The Third Way*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2000) *Runaway World*. Cambridge: Polity Press.
- Gilloch, G. (1996) *Myth & Metropolis. Walter Benjamin and the City*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1962/1984) *Borgerlig offentlighet*. Lund: Arkiv förlag.
- Hall, P. (1988) *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hall, S. & Jefferson, T. (1975/1993) *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Routledge.

- Hall, T. (1998) *Urban Geography*. London: Routledge.
- Hannerz, U. (1980) *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, D. (1989) *The Urban Experience*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hebbert, M. (1998) *London: More by Fortune than Design*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Jacobs, J. (1961/1994) *The Death and Life of Great American Cities*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Jacobs, J. (1996) *Edge of Empire. Postcolonialism and the City*. London: Routledge.
- Jameson, F. (1991) *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.
- Janoski, T. (1998) *Citizenship and Civic Society. A Framework of Right and Obligation in Liberal, Traditional and Social Democratic Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johansson, T. (1990) *Kulturell miljö och individuell stil. Strukturens och positionens betydelse för människors val av stil*. Forskningsrapporter i kommunikations sociologi, 22.
- Johansson, T. (1999) *Socialpsykologi. Moderna teorier och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, T. (2000) *Social Psychology and Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Jönsson, S.; Nilsson, L.; Rubenowitz, S. & Westerståhl, J. (1999) *The Decentralized City. Democracy, Efficiency, Service*. Göteborg: BAS förlag.
- Knight, R.V. & Gappert, G. (1989) *Cities in a Global Society*. London: SAGE.
- Lefebvre, H. (1996) *Writings on Cities*. London: Blackwell.
- LeGates, R.T. & Stout, F. (eds.) (1996) *The City Reader*. London: Routledge.
- Lehan, R. (1998) *The City in Literature. An Intellectual and Cultural History*. Berkeley: University of California Press.
- Liedman, S-E. (1999) *Att se sig själv i andra. Om solidaritet*. Stockholm: Bonnier.
- Linklater, A. (1998) Cosmopolitan Citizenship. *Citizenship Studies*, Vol 2, No 1:23-41.
- Lynch, K. (1960/1998) *The Image of the City*. Cambridge/Massachusetts: MIT Press.
- Lynch, K. (1981/1994) *Good City Form*. Massachusetts: MIT Press.
- Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, D.; Allen, J. & Pile, S. (eds.) (1999) *City Worlds*. London: Routledge.
- Meyrowitz, J. (1985) *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media and Social Behavior*. New York, Oxford university Press.
- Mingione, E. (1996) *Urban Poverty and the Underclass. A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Mörck, M. (1998) *Spel på ytan. En bok om livsstilar*. Göteborg: Etnologiska föreningen, 27.
- Nilsson, L. (1990) *Den urbana frågan. Svensk stadshistoria i retrospektivt och internationellt ljus*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet, Studier i stads- och kommunhistoria 7.
- Nilsson, L. (red) (1997) *Mångfald. Bilder av en storstadsregion*. Göteborgs universitet: SOM-institutet, SOM-rapport 21.
- Nielsen, P. (1999a) *Kommundelning – ett demokrati- eller effektivitetsspörsmål?* Göteborgs universitet: statsvetenskapliga institutionen, Paper.
- Nielsen, P. (1999b) *Gemenskap och demokrati. Kommunblocksreformens effekter på kommungemenskapen*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen, Paper.
- O'Brien, M. & Jones, D. (1996) Family Life in Barking and Dagenham. I Butler, T och Rustin, M (eds.) *Rising in the East. The Regeneration of East London*. London: Lawrence & Wishart.
- O'Connor, J. & Wynne, D. (eds.) (1996) *From the Margins to the Centre. Cultural Production and Consumption in the Post-Industrial City*. Aldershot: Arena.
- Sassen, S. (1991) *The Global City. New York, London, Tokyo*. New Jersey: Princeton University Press.
- Scott, A.J. & Soja, E.W. (eds.) (1996) *The City. Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*. Berkeley: University of California Press.
- Silverstone, R (ed.) (1998) *Visions of Suburbia*. London: Routledge.

- Simmel, G. (1900/1990) *The Philosophy of Money*. London: Routledge.
- Park, R.E & Burgess, E.W. (1925/1984) *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Petersson, O. m.fl. (1998) *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS förlag.
- Porter, R. (1994) *London: A Social History*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Raban J. (1974/1998) *Soft City*. London: The Harvill Press.
- Redhead, S. (1997a) *Subculture to Clubculture. An Introduction to Popular Cultural Study*. Oxford: Blackwell.
- Redhead, S. (1997b) *Post-Fandom and the Millennial Blues. The Transformation of Soccer Culture*. London: Routledge.
- Ristilampi, P-M. (1994) *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*. Stehag: Symposion.
- Roger, R. & Gumucdjian, P. (eds.) (1997) *Cities for a Small Planet*. London: Faber and Faber.
- Sennett, R. (1974/1993) *The Fall of Public Man*. London: Faber and Faber.
- Sennett, R. (1970) *The Uses of Disorder. Personal Identity and City Life*. New York: W.W. Norton
- Sennett, R. (1990) *The Conscience of the Eye. The Design and Social Life of Cities*. London: Faber and Faber.
- Sennett, R. (1994) *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilization*. New York: W.W Norton & Company.
- Sernhede, O. (1996) *Ungdomskulturen och de Andra. Sex essäer om ungdom, identitet och modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Sernhede, O. (1998) I väntan på Mandela – om invandrarkillers utanförskap och identitet. *Krut* 2:26-39.
- Short, J.R. (1996) *The Urban Order. An Introduction to Cities, Culture, and Power*. Oxford: Blackwell.
- Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier. Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Stigendal, M. (1999) *Sociala värden i olika sociala världar. Segregation och integration i storstaden*. Lund: Studentlitteratur.
- Stonequist, E.V. (1937) *The Marginal Man. A Study in Personality and Culture Conflict*. New York: Charles Scribners and Sons.
- Tester, K. (ed.) (1994) *The Flaneur*. London: Routledge.
- Thomas, W.I. & Znaniecki, F. (1918-1920) *The Polish Peasant in Europe and America*. Boston, Mass.: Badger.
- Trasher, F. (1927) *The Gang*. Chicago: Chicago University Press.
- Turner, B.S. & Hamilton, P. (eds.) (1994) *Citizenship: Critical Concepts*. London: Routledge.
- Wirth, L. (1928) *The Ghetto*. Chicago: Chicago University Press.
- Young, M. & Willmott, P. (1975) *Family and Kinship in East London*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Zorbaugh, H. (1929) *The Gold Coast and the Slum. A Sociological Study of Chicago's near North Side*. Chicago: Chicago University Press
- Österberg, D. (1998) *Arkitektur og sosiologi i Oslo. En sosio-materiell fortolkning*. Oslo: Pax Forlag.

Övrigt material

- Kommundelningsutredning Torslanda-Göteborg*, Svenska kommunförbundet, 1997-09-16.
- Kommundelningsutredning Askim-Göteborg*, Svenska kommunförbundet, 1997-09-16.
- Kommundelningsutredning Älvsborg-Göteborg*, Svenska kommunförbundet, 1997-09-16.
- Yttrande till Länsstyrelsen angående delningen av Göteborgs kommun, handling 1999, nr 13.
- Ansökan om delning av Göteborgs kommun, beslut Dnr 411-1410-97.

Dagstidningsartiklar

Vårt Göteborg, en tidning från Göteborgs stad, nr 1 mars 1998.

Stadsdelsnämndernas hemsidor på nätet, med beskrivningar av stadsdelarna och debattinlägg.

Svenska Dagbladet och *GP*